<u>અસ્વીકરણ:</u> સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==

ગુજરાત હાઇકોર્ટ, અમદાવાદ ખાતે

ક્રિમિનલ મિસ. એપ્લિકેશન (FIR/હુકમ ક્વોશ અને સેટ અસાઇડ કરાવવા માટે) નં.૩૩૫૪/૨૦૦૮

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તી શ્રી એ.જે.શાસ્ત્રી

==

૧	શું સ્થાનિક સમાચારપત્રોના રિપોર્ટરોને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી આપી શકાય?	હા
૨	રિપોર્ટરને સોંપી શકાય કે નહીં?	હા
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની અંતિમ નકલ જોવા માગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અંગે કાયદાના નોંધપાત્ર સવાલનો સમાવેશ થાય છે?	ના

==

પ્રણવ વી. અદાણી (ડિરેક્ટર) અને ૨... અપીલકર્તા(ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ૧... સામાવાળા(ઓ)

==

ઉપસ્થિતિ:

અપીલકર્તાઓ તરફે વકીલ શ્રી ડી.કે.પુજ સાથે વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાલિન મેહતા

સામાવાળા(ઓ) નં.૨ તરફે વકીલ શ્રી પ્રણવ જી. દેસાઇ

સામાવાળા(ઓ) નં.૧ તરફે એ.પી.પી. શ્રી ચિંતન દવે

==

કોરમ: **માનનીય ન્યાયમૂર્તી શ્રી એ.જે.શાસ્ત્રી**

તારીખ: ૨૯/૧૧/૨૦૧૬

મૌખિક ચુકાદો

૧. હાલની અરજી દ્વારા અરજદારોએ જેએમએફસી, મ્યુનિસિપલ કોર્ટ, વડોદરા સમક્ષ પીએફએ નં. ૩૮૧૮/૨૦૦૬ તરીકે નોંધાયેલ ધ પ્રિવેન્શન ઓફ ફૂડ એડલ્ટરેશન એક્ટ, ૧૯૫૪ ની જોગવાઈઓ હેઠળની તારીખ ૨૬.૭.૨૦૦૬ ની ફરિયાદની કાયદેસરતા, ઔચિત્ય અને જાળવણીપાત્રતાને તેમજ વિદ્વાન જેએમએફસી, વડોદરા દ્વારા અરજદારોને ન્યાયિક પ્રક્રિયા જારી કરવાને પડકારેલ છે.

૨. અરજદારોનો કેસ એવો છે કે 'બી-૨-સી ઈન્ડિયા લિમિટેડ' નામની એક કંપનીએ વિવિધ વસ્તુઓ એટલે કે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ અને માલ ખરીદવાની સુવિધા પૂરી પાડવાની છૂટક શ્રૃંખલા શરૂ કરી હતી અને તે તારીખ ૨૧.૧૦.૨૦૦૫ સુધી સ્થાપિત કરવામાં આવી હતી. સદર કંપની સદર છૂટક શ્રૃંખલાના કામકાજનું સંચાલન કરતી હતી. જોકે, ત્યારપછી, ધ કંપનીઝ એક્ટની

કલમ ૨૧ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને, કંપની દ્વારા તારીખ ૧૮.૧૦.૨૦૦૫ ના રોજ એક ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો અને સદર કંપનીનું નામ બી–૨–સી ઈન્ડિયા લિમિટેડથી બદલીને અદાણી રિટેલ લિમિટેડ કરવામાં આવ્યું હતું અને નામના આ ફેરફારના સંદર્ભમાં, કંપનીના નામે તારીખ ૨૧.૧૦.૨૦૦૫ ના રોજ એક નવું પ્રમાણપત્ર જારી કરવામાં આવ્યું હતું. અરજદારોનો વધુ કેસ એવો છે કે જ્યારે કંપની 'બી–૨–સી ઈન્ડિયા લિમિટેડ' ના નામે અને શૈલીમાં તેની પ્રવૃત્તિ લિમિટેડમાં ચલાવતી અને સંચાલિત કરતી હતી, ત્યારે તેણે તારીખ ૧૫.૨.૨૦૦૫ ના ફોર્મ–VIII રજૂ કરીને કલમ ૧૭ સાથે વંચાણે લેતાં નિયમ ૧૨બી હેઠળની જોગવાઈઓ હેઠળ ગુજરાત રાજ્યના સમગ્ર વિસ્તારમાં કંપનીની પ્રવૃત્તિના કામકાજ માટે ઈન–ચાર્જ અને જવાબદાર અધિકારી તરીકે શ્રી પરાગ એસ. પડરાકરની નિમણૂક કરી હતી. અરજદારોએ અરજીમાં દાવો કર્યો છે કે સદર શ્રી પરાગ એસ. પડરાકર સદર અધિનિયમના ક્ષેત્રાધિકારમાં આવતી તેની પ્રવૃત્તિઓ માટે કંપનીના યોગ્ય રીતે સત્તાધિકૃત અને નામાંકિત અધિકારી હતા અને આ નામાંકન યોગ્ય રીતે સત્તામંડળ સમક્ષ તેમજ મેડિકલ ઓફિસર, લોકલ હેલ્થ ઓથોરિટી, અહેમદાબાદ સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું અને સદર નામાંકનનો સત્તામંડળ દ્વારા તારીખ ૧૫.૨.૨૦૦૫ ના રોજ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. અરજદારોએ જણાવ્યુ છે કે ફરિયાદપક્ષનો કેસ એવો છે કે સામાવાળા નં. ૨ – ફરિયાદીએ તારીખ ૮.૬.૨૦૦૬ ના રોજ આશરે બપોરે ૧.૩૦ વાગ્યે કંપનીના આઉટલેટની મુલાકાત લીધી હતી અને તે સમયે,

'નાથજી કેસરી મુખવાસ' તરીકે ઓળખાતી એક પ્રોડક્ટ હતી અને સદર પ્રોડક્ટ કે જે વેચાણના હેતુ માટે સંગ્રહિત કરવામાં આવી હતી અને ૨૫૦ ગ્રામના પોલિથિન પાઉચમાં પેક કરવામાં આવી હતી અને આવા આશરે ૪ પોલિથિન પાઉચ આઉટલેટમાં પડેલા હતા. ફરિયાદીએ સદર દિવસે એટલે કે તારીખ ૮.૬.૨૦૦૮ ના રોજ આરોપી નં. ૧ સાથે સદર પ્રોડક્ટના સંબંધમાં વ્યવહાર અને વાતચીત કરી હતી અને સદર પ્રોડક્ટના ૩ પેકેટ / પાઉચ ખરીદ્યા હતા અને ત્યારબાદ પબ્લિક એનાલિસ્ટને રિપોર્ટ માટે મોકલ્યા હતા અને રિપોર્ટ મુજબ, સદર પ્રોડક્ટ ભેળસેળયુક્ત હોવાનું જણાયું છે જેણે કલમ ૨(આઇએ)(જે) અને (એચ) ની જોગવાઈઓને આકર્ષિત કરી છે અને તેના પરની ફરિયાદમાં અરજદારો આરોપીઓ સામે એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે કે સદર અધિનિયમની કલમ ૧૬ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર કલમ ૭(આઇ)(વી) નો ભંગ થયો છે. પ્રશ્ન હેઠળની ફરિયાદ સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા તારીખ ૨૬.૭.૨૦૦૬ ના રોજ વિદ્વાન મ્યુનિસિપલ મેજિસ્ટ્રેટ ફર્સ્ટ ક્લાસ કોર્ટ સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવી હતી જે એફએસી નં. ૩૮૧૮/૨૦૦૬ તરીકે નોંધાઈ હતી અને તેના આધારે, તે જ દિવસે વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટે અરજદારો, જેમને કલમ ૨(આઇએ)(જે) અને (એચ) તેમજ કલમ ૧૬(૧)(એ)(ii) હેઠળ શિક્ષાપાત્ર કલમ ૭(આઇ)(વી) હેઠળના ગુનાઓ માટે કોર્ટ સમક્ષ આરોપી બનાવવામાં આવ્યા છે, તેમના પર સંમન જારી કર્યા છે અને ફરિયાદના આધારે સંમન જારી કરવાની આ કામગીરી સામે, હાલની

અરજી સદર અદાલત સમક્ષ હાલના અરજદારો દ્વારા સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ લાવવામાં આવી છે.

૩. અદાલતે શરૂઆતમાં અરજી વિચારણા હેઠળ લેતી વખતે નીચે મુજબનો હુકમ પસાર કર્યો હતો જેના દ્વારા, નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી અને ફકરા ૧૨(ડી) ના સંદર્ભમાં આંતરિમ રાહત મંજૂર કરવામાં આવી હતી. સદર હુકમ આ મુજબ વંચાય છે:

> "૧. વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ શ્રી એમ. જે. ઠાકોરને અરજદારો માટેના વિદ્વાન એડવોકેટ શ્રી ડી. કે. પુજ સાથે સાંભળ્યા.
>
> ૨. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજર, ૧૯૭૩, (સદર કોડ) ની કલમ ૨૦૨ નો સબ-સેક્શન (૧) વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ માટે એ ફરજિયાત બનાવે છે કે તેમના ક્ષેત્રાધિકાર બહાર રહેતા આરોપીને સંમન જારી કરતા પહેલાં તેઓ પોતે કેસની તપાસ કરશે અથવા પોલીસ અધિકારી અથવા તેમને યોગ્ય લાગે તેવી અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા તપાસ કરવાનો નિર્દેશ આપશે, જેથી આરોપી સામે આગળ વધવા માટે પૂરતું કારણ છે કે કેમ તે શોધી શકાય. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે ધ પ્રિવેન્શન ઓફ ફૂડ એડલ્ટરેશન એક્ટ, ૧૯૫૪ ની કલમ ૧૭ હેઠળ પરિકલ્પના કર્યા મુજબ અરજદારો કંપનીના વ્યવસાયના સંચાલન માટે ઈન-ચાર્જ અને કંપનીને જવાબદાર હતા તે અસરના જરૂરી કથનો સમગ્ર ફરિયાદમાં જોવા મળતા નથી. ધ પ્રિવેન્શન ઓફ ફૂડ એડલ્ટરેશન રૂલ્સ, ૧૯૫૫ ના રૂલ ૧૨(બી) હેઠળ ફાઈલ કરાયેલા નામાંકન ફોર્મ-VIII તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવે છે કે સદર અધિનિયમ હેઠળના કોઈપણ ગુનાના સંબંધમાં ગુજરાત માટે કંપની દ્વારા શ્રી પરાગ એસ. પડરાકરને ઈન-ચાર્જ અને કંપનીને જવાબદાર તરીકે નામાંકિત કરવામાં આવ્યા હતા. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે સંજોગોમાં, અરજદારોને પ્રશ્ન હેઠળની ફરિયાદમાં આરોપી તરીકે રજૂ કરી શકાયા ન હોત.

૩. વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતો ધ્યાને લેતાં, તારીખ ૧૦મી એપ્રિલ, ૨૦૦૮ ના રોજ પરત કરવાની નોટિસ. ફકરા–૧૨(ડી) ના સંદર્ભમાં આંતરિમ રાહત મંજૂર કરવામાં આવે છે.

૪. સામાવાળા નં. ૧–ગુજરાત રાજ્ય વતી વિદ્વાન એડિશનલ પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર શ્રી એલ. બી. ડાભી નોટિસ સ્વીકારે છે.

સામાવાળા નં. ૨ માટે ડાયરેક્ટ સર્વિસની પરવાનગી આપવામાં આવે છે."

૪. સમય વીતવાની સાથે ત્યારબાદ અરજી વિચારણા માટે આવી જેમાં, તારીખ ૪.૮.૨૦૦૮ ના રોજ આ અદાલતે અરજી એડમિટ કરી હતી અને અગાઉ મંજૂર કરાયેલી આંતરિમ રાહત ચાલુ રાખી હતી. અગાઉના આધારે હાલની અરજી સદર અદાલત સમક્ષ આખરી સુનાવણી માટે આવી છે.

૫. અરજદારોનું પ્રતિનિધિત્વ કરતા વિદ્વાન કાઉન્સેલ શ્રી ડી. કે. પુજ સાથે ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ શ્રી શાલિન મહેતાએ ભારપૂર્વક દલીલ કરી છે કે આ કાયદાની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગ સિવાય કંઈ નથી અને તેથી, આવા પ્રયાસને પ્રોત્સાહિત કરવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ દ્વારા એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી છે કે મુખ્ય ગુનો, ફરિયાદ મુજબ, કંપની દ્વારા કરવામાં આવ્યો છે જેને પક્ષકાર તરીકે જોડવામાં પણ આવી નથી કારણ કે સદર અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ, જો ગુનો આચરવામાં

આવે તો કંપનીને મુખ્ય ગુનેગાર કહી શકાય અને તેથી, કંપનીને આરોપી તરીકે જોડ્યા વિના, સંચાલકો (ડિરેક્ટરો), જેઓ કંપનીના રોજિંદા કામકાજના ઈન-ચાર્જ ન હતા, તેમને ઢસડવા એ કાયદાની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગ સમાન છે. વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલે વધુમાં દલીલ કરી હતી કે પ્રશ્ન હેઠળની ફરિયાદમાં હાલના અરજદારો સામે કોઈ ચોક્કસ આક્ષેપ કે દોષારોપણ પ્રતિબિંબિત થતું નથી. ફરિયાદમાં, જરૂરી હોવા છતાં, એવું પણ દાવો કરવામાં આવ્યો નથી કે અરજદારો કંપનીના રોજિંદા કામકાજના ઈન-ચાર્જ છે અને તેના માટે જવાબદાર છે. એવું પણ દાવો કરવામાં આવ્યો નથી કે પ્રશ્ન હેઠળની પ્રોડક્ટના સ્થાનિક વેચાણ અને ખરીદી સાથે અરજદારો કઈ રીતે સંબંધિત છે અને તેથી, ફરિયાદી પક્ષે કોઈ ચોક્કસ દાવાના અભાવે, અરજદારોને ફોજદારી કાર્યવાહીમાં ઢસડવાની મંજૂરી આપવી એ ફોજદારી મશીનરીના ગેરઉપયોગનું સ્પષ્ટ ઉદાહરણ સિવાય કંઈ નથી. વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ દ્વારા એ પણ દોરવામાં આવ્યું છે કે વાઈકેરિયસ લાયબિલિટીનો સિદ્ધાંત પરિસ્થિતિઓની હાલની પૃષ્ઠભૂમિમાં લાગુ પડતો નથી અને તેથી, વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલે અદાલતને અરજદારોને સંબંધિત છે ત્યાં સુધી ફરિયાદ રદ કરવા અરજ કરી હતી.

૫.૧ વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ શ્રી શાલિન મહેતાએ વધુમાં દલીલ કરી છે કે અરજદારો કંપનીના ડિરેક્ટરો છે અને કંપનીના રોજિંદા કામકાજના ઈન-ચાર્જ નથી. એ હકીકત તરફ પણ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું કે અરજદાર નં. ૧

ડિરેક્ટર છે, જ્યારે અરજદાર નં. ૨ મેનેજિંગ ડિરેક્ટર છે અને અરજદાર નં. ૩ પણ એક સામાન્ય ડિરેક્ટર છે અને આ ડિરેક્ટરોની કંપનીના સ્થાનિક કામકાજમાં કોઈ ભૂમિકા નથી અને તેઓ પ્રશ્ન હેઠળની પ્રોડક્ટના વેચાણ અને ખરીદીના રોજિંદા કામકાજમાં વ્યવહાર કરતા નથી અથવા તેના ઈન–ચાર્જ નથી. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે સદર અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ જરૂરી મુજબ, શ્રી પરાગ એસ. પડરાકરનું એક નામાંકન છે અને આ નામાંકન નિયમોના નિયમ–૧૨બી હેઠળ જરૂરી મુજબ ફોર્મ–VIII માં પણ આપવામાં આવ્યું છે અને સૂચનાઓ પર અદાલત સમક્ષ સ્પષ્ટપણે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે આ નામાંકન તારીખ ૧૫.૨.૨૦૦૫ નું હોવા છતાં, આજદિન સુધી સદર નામાંકન ચાલુ છે અને તેથી, ખાસ દલીલ કરવામાં આવી છે કે તારીખ ૧૮.૧૦.૨૦૦૫ ના રોજ કંપનીના નામના ફેરફાર પછી પણ, શ્રી પરાગ એસ. પડરાકરની તરફેણમાં આ નામાંકન કંપની દ્વારા ચાલુ રાખવામાં આવ્યું છે અને તેથી, ટ્રાયલનો સામનો કરવા માટે એક જવાબદાર વ્યક્તિ ખૂબ જ ઉપલબ્ધ છે અને તેથી, વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલે રજૂઆત કરી હતી કે હાલના અરજદારો સામેની પ્રશ્ન હેઠળની ફરિયાદ એ કાયદાનો સ્પષ્ટ ગેરઉપયોગ સિવાય કંઈ નથી. એવું પણ દલીલ કરવામાં આવ્યું છે કે ફરિયાદના સંદર્ભમાં સંમન જારી કરતી વખતે, કોઈ યોગ્ય આત્મલક્ષી સંતોષ નથી કે સંમન જારી કરવાના હુકમમાંથી એવું કંઈ પ્રતિબિંબિત થતું નથી કે મનનો ક્યાંક ઉપયોગ થયો હોય પરંતુ, કેઝ્યુઅલ અને રૂટિન રીતે, ફરિયાદ મળવા પર, સીધા જ, વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટે

સંમન જારી કર્યા છે. એવું પણ દલીલ કરવામાં આવ્યું છે કે અરજી સાથે જોડાયેલા રોજકામ પરથી સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે અરજદારોને કોઈ તક આપ્યા વિના, સીધા જ બિન–જામીનપાત્ર વોરંટ જારી કરવામાં આવ્યું હતું. એવો ચોક્કસ દાવો છે કે એક ઈન–ચાર્જ અધિકારી સમગ્ર રાજ્યમાં અગાઉથી નામાંકિત છે, છતાં સત્તામંડળે હાલના અરજદારો સામે ફરિયાદ નોંધાવી છે. એવું પણ દલીલ કરવામાં આવ્યું છે કે વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ બિન–જામીનપાત્ર વોરંટ જારી કરતા પહેલા તથ્યોની યોગ્ય ચકાસણી કરવા માટે બંધાયેલા હતા અને તેથી, વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટે જે વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કર્યો છે તે ક્ષેત્રાધિકારનો કેઝ્યુઅલ ઉપયોગ પ્રતિબિંબિત કરે છે અને તેથી, માત્ર આ ગ્રાઉન્ડ પર, ન્યાયના હિતમાં સદર રદ થવું જોઈએ. આ મુખ્ય ૩ રજૂઆતોનો સંદર્ભ આપીને, વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલે અદાલતને ફરિયાદમાં સમાવિષ્ટ કથનો તરફ દોરી ગયા છે અને ત્યારબાદ, યોગ્ય સત્તામંડળ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલા નામાંકન ફોર્મ તરફ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું છે અને સદર આજદિન સુધી ચાલુ રાખવામાં આવ્યું હોવાનું જણાવવામાં આવ્યું છે અને તેથી, આખરે અદાલતને અરજ કરી છે કે ફરિયાદ જ્યાં સુધી હાલના અરજદારોને સંબંધિત છે ત્યાં સુધી, રદ કરવી જરૂરી છે. અરજદારો માટે વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ દ્વારા અન્ય કોઈ રજૂઆત કરવામાં આવી નથી.

૬. આ રજૂઆતોને સમર્થન આપવા માટે, વિદ્બાન સિનિયર કાઉન્સેલ શ્રી શાલિન મહેતાએ આ મુદ્દા પર સુપ્રીમ કોર્ટ તેમજ અન્ય હાઈકોર્ટોના કેટલાક ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો છે. વિદ્બાન સિનિયર કાઉન્સેલે ૨૦૧૨ (૦) જીએલએચઈએલ-એસસી ૫૧૧૪૮ માં રિપોર્ટ થયેલ અનિલ હાડા વિ. ગોડફાધર ટ્રાવેલ્સ એન્ડ ટુર્સ પ્રાઈવેટ લિમિટેડના કેસના ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો છે અને આ ચુકાદાનો સંદર્ભ આપીને એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે કંપનીને આરોપી તરીકે જોડ્યા વિના, અરજદારો પર કેસ ચલાવવા અને પ્રોસિક્યુશનમાં ઢસડવા માટે પ્રતિનિધિક રીતે જવાબદાર ઠેરવી શકાય નહીં. આ પ્રોપોઝિશન વિશેના સંબંધિત ફકરાઓનો વિદ્બાન સિનિયર કાઉન્સેલ દ્બારા સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો છે અને તે દ્બારા, દલીલ કરવામાં આવી છે કે અહીં એક કેસ છે જે સુપ્રીમ કોર્ટ દ્બારા નક્કી કરવામાં આવેલા આ પ્રોપોઝિશનના વ્યાપમાં સ્પષ્ટપણે આવે છે અને તેથી, અરજદારો સામેની ફરિયાદ રદ થવા પાત્ર છે. વિદ્બાન સિનિયર કાઉન્સેલે ૨૦૧૬ (૦) એઆઈજેઈએલ-એચસી ૨૩૪૮૮૨ માં રિપોર્ટ થયેલ ઓનઅલી ઈસ્માઈલજી સાદિકોટ વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાતના કેસના અન્ય એક ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો છે જેમાં પણ, અદાલત દ્બારા પ્રતિનિધિક જવાબદારીના ખ્યાલની ચકાસણી કરવામાં આવી છે અને જોગવાઈઓનો સંદર્ભ આપ્યા પછી.

૭. આ ઉપરાંત, વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલે, તેમના કેસના સમર્થનમાં, સીઆર.એમ.એ. નં. ૩૦૦૬/૨૦૦૬ માં આપેલા અન્ય ચુકાદા પર આધાર રાખ્યો છે અને આ ચુકાદાનો સંદર્ભ આપીને, એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે સદર અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ જરૂરી મુજબની કોઈ તપાસ કર્યા વિના, રૂટિન રીતે કોઈ પ્રોસેસ જારી કરી શકાઈ ન હોત અને તેથી, આ ચુકાદાઓનો સંદર્ભ આપીને, વિદ્વાન કાઉન્સેલે અરજીમાં અરજ કર્યા મુજબની રાહત મંજૂર કરવા રજૂઆત કરી છે કારણ કે આ કાયદાની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગનું ઝળહળતું ઉદાહરણ સિવાય કંઈ નથી.

૮. આ અરજીનો વિરોધ કરવા માટે, સામાવાળા – રાજ્ય માટેના વિદ્વાન એપીપી શ્રી ચિંતન દવેએ દોર્યું છે કે મુખ્ય કેસ સદર અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ આવે છે જે ગંભીર ગુનો છે અને તેથી, કાર્યવાહીના આ તબક્કે અંતર્ગત ક્ષેત્રાધિકારનો ઉપયોગ કરીને કોઈ ફરિયાદ રદ કરી શકાય નહીં. વિદ્વાન એપીપી દ્વારા એ પણ દોરવામાં આવ્યું છે કે અરજી સાથે જોડાયેલ રોજકામ પ્રતિબિંબિત કરે છે કે અસંખ્ય પ્રસંગોએ, વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા સંમન જારી કરવામાં આવ્યા હતા અને માત્ર ત્યારબાદ, બિન-જામીનપાત્ર વોરંટ જારી કરવામાં આવ્યું હતું અને તેથી, વિદ્વાન એપીપીએ જણાવ્યું છે કે સત્તાના આવા ઉપયોગ સામે પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાય નહીં, ખાસ કરીને જ્યારે અરજદારોએ કાર્યવાહીમાં સહકાર ન આપવાનું પસંદ કર્યું હોય. વિદ્વાન એપીપીએ વધુમાં દોર્યું છે કે સદર

અધિનિયમની જોગવાઈઓ પ્રક્રિયા સૂચવે છે, જેનું પાલન ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી તે સમયે ફરિયાદી દ્વારા હાલના કેસમાં કરવામાં આવ્યું છે અને તેથી, ફરિયાદ દાખલ કરવાની પ્રક્રિયામાં કોઈ અનિયમિતતાના અભાવે, સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૪૮૨ નો કોઈ ઉપયોગ કરવો જોઈએ નહીં. એ પણ દોરવામાં આવ્યું છે કે ફૂડ ઇન્સ્પેક્ટરે તેમને યોગ્ય સામગ્રી આપવામાં આવ્યા પછી ફરિયાદ દાખલ કરી છે અને તેથી, આ સ્થિતિ હોવાને કારણે, તેમણે અદાલતને અરજી ધ્યાને ન લેવા વિનંતી કરી હતી. જો કે, અરજદારોને સંબંધિત છે ત્યાં સુધી ચોક્કસ કથનોના મુદ્દા પર અણીભર્યા પ્રશ્ન પર, તેમણે નિખાલસપણે રજૂઆત કરી હતી કે ફરિયાદમાં કરવામાં આવેલા આવા કથનોના આધારે, હાલના અરજદારો સામે કોઈ ચોક્કસ દોષારોપણ હોવાનું જણાતું નથી.

૯. સંબંધિત પક્ષકારો માટે ઉપસ્થિત વિદ્વાન કાઉન્સેલને સાંભળ્યા પછી અને ફરિયાદમાં તેમજ અરજીમાં કરવામાં આવેલા કથનોને ધ્યાને લીધા પછી, રજૂઆદોમાંથી નીચે મુજબના સંજોગો ઉભરી આવે છે :

(૧) ફરિયાદને જોતાં જ સ્પષ્ટપણે જણાય છે કે કઈ રીતે હાલના અરજદારો, જેઓ કંપનીના ડિરેક્ટરો છે, તેમને પ્રતિનિધિક જવાબદારી જોડી શકાય તે અંગે કોઈ ચોક્કસ કથનો સમાવિષ્ટ નથી.

(૨) ફરિયાદ પરથી એ પણ પ્રતિબિંબિત થાય છે કે મુખ્ય કંપની, જેને મુખ્ય ગુનેગાર કહી શકાય તેને ફરિયાદમાં પક્ષકાર બનાવવામાં આવી નથી.

(૩) રેકોર્ડ પરથી એ પણ પ્રતિબિંબિત થાય છે કે ફરિયાદ તારીખ ૨૬.૭.૨૦૦૬ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવી હતી અને કોઈ કારણો વિના તે જ દિવસે સંમન જારી કરવામાં આવ્યા હતા અને હુકમ મનનો કોઈ ઉપયોગ પ્રતિબિંબિત કરતો નથી કે પ્રથમ દર્શનીય રીતે ફરિયાદમાં સમાવિષ્ટ કથનોના આધારે, હાલના અરજદારો સામે કથિત ગુનાઓ સ્થાપિત થાય છે કે કેમ.

(૪) રેકોર્ડ પરથી એ પણ જણાવાય છે કે શ્રી પરાગ એસ. પડરાકરને કંપની દ્વારા નિયમોના નિયમ ૧૨–બી હેઠળ ફોર્મ–VIII માં અગાઉથી નામાંકિત કરવામાં આવ્યા છે અને જેમનું નામાંકન યોગ્ય સત્તામંડળ સમક્ષ અગાઉથી રજૂ કરવામાં આવ્યું છે અને સૂચનાઓ પર, અદાલતને સ્પષ્ટપણે જણાવવામાં આવ્યું છે કે સદર નામાંકન તારીખ ૧૫.૨.૨૦૦૫ નુ હોવા છતાં આજદિન સુધી ચાલુ છે.

(૫) અરજદારો દ્વારા સોગંદનામા પર કરવામાં આવેલા કથનો પરથી એ પણ ઉભરી આવે છે કે અરજદારોને કોઈ પણ તબક્કે સંમન બજાવવામાં આવ્યા ન

હતા અને તેઓ માત્ર રોજકામની ઉપલબ્ધતાના આધારે બિન-જામીનપાત્ર વોરંટ જારી કરવા અંગે જાણી શક્યા હતા અને ફકરા ૬ અને ૭ માં સમાવિષ્ટ આ કથનો સામે, સામાવાળા દ્વારા કોઈ પણ રીતે કોઈ કાઉન્ટર ફાઇલ કરવામાં આવ્યું નથી.

૧૦. ઉપરોક્ત સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને, રેકોર્ડ પરથી એવું ઉભરી આવતું નથી કે અરજદારો સદર અધિનિયમની કલમ ૧૭ હેઠળ પરિકલ્પના કર્યા મુજબ વ્યવસાયના સંચાલન માટે કોઈ પણ તબક્કે કંપનીના ઈન-ચાર્જ અથવા જવાબદાર હતા. રેકોર્ડ પરથી એ પણ ઉભરી આવે છે કે ફરિયાદમાં અરજદારો સામે આક્ષેપ કરીને ક્યાંય પણ કોઈ ચોક્કસ ભૂમિકા સોંપવામાં આવી નથી અને એવું પ્રથમ દર્શનીય રીતે પણ સ્થાપિત થતું નથી કે કઈ રીતે હાલના અરજદારો, જેઓ ડિરેક્ટરો છે, તેઓ કંપનીના સ્થાનિક કામકાજ માટે જવાબદાર છે અને એવો કોઈ આક્ષેપ નથી જે અરજદારોને ફરિયાદમાં સમાવિષ્ટ મુખ્ય આક્ષેપો સાથે જોડી શકે અને તેથી, એવું જણાય છે કે ડિરેક્ટરોને કેઝ્યુઅલ રીતે ઢસડવામાં આવ્યા છે અને વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટે મનનો ઉપયોગ કર્યા વિના રૂટિન રીતે ફોજદારી બાબતમાં પ્રોસેસ જારી કરી છે જે વ્યાજબી નથી. રેકોર્ડ પરથી એ પણ જણાવાય છે કે શ્રી પરાગ એસ. પડરાકરની તરફેણમાં નામાંકન હજુ પણ ચાલુ છે અને તેથી, સત્તામંડળ સમક્ષ કોઈ જવાબદાર વ્યક્તિ ખૂબ જ ઉપલબ્ધ છે અને તેથી, સદર અદાલતને એવું જણાય છે કે આવી સામગ્રીના આધારે ફોજદારી બાબતમાં અરજદારોને ઢસડવા એ ન્યાયના ગેરમાર્ગે દોરવા સિવાય કંઈ નથી.

૧૧. ઉપરોક્ત તથ્યો અને સંજોગોના સંદર્ભમાં, જો આપણે સદર અધિનિયમની કલમ ૧૭ હેઠળ સમાવિષ્ટ વૈધાનિક જોગવાઈઓને જોઈએ, તો તે કંપનીઓ દ્વારા આચરવામાં આવતા ગુનાઓ સાથે કામ કરે છે. એ જોઈ શકાય છે કે કથિત ગુનો કર્યો હોવાનું અરજદારોને આભારી ગણી શકાય નહીં અને તેથી, તેમને પ્રોસિક્યુશનમાં ઢસડી શકાયા ન હોત. ત્વરિત વિહંગાવલોકન માટે સદર અધિનિયમની કલમ ૧૭ અત્રે નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે :

> "[૧૭ કંપનીઓ દ્વારા ગુનાઓ.— (૧) જ્યાં આ અધિનિયમ હેઠળનો ગુનો કંપની દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય —
>
> (એ) (૧) વ્યક્તિ, જો કોઈ હોય તો, જેમને કંપનીના વ્યવસાયના સંચાલન માટે કંપનીના ઈન–ચાર્જ, અને જવાબદાર હોવા માટે સબ–સેક્શન (૨) હેઠળ નામાંકિત કરવામાં આવ્યા છે (જેમને હવે પછી આ કલમમાં જવાબદાર વ્યક્તિ તરીકે ઉલ્લેખિત કરાયા છે), અથવા
>
> (૨) જ્યાં કોઈ વ્યક્તિને આ રીતે નામાંકિત કરવામાં આવ્યા ન હોય, તો ગુનો થયો તે સમયે કંપનીના ઈન–ચાર્જ હતા, અને કંપનીના વ્યવસાયના સંચાલન માટે કંપનીને જવાબદાર હતા તેવા દરેક વ્યક્તિ; અને
>
> (બી) કંપની,
>
> ગુના માટે દોષિત ગણવામાં આવશે અને તે મુજબ તેમની સામે કાર્યવાહી કરવામાં આવશે અને શિક્ષા કરવામાં આવશે:
>
> શરતે કે આ સબ–સેક્શનમાં સમાવિષ્ટ કંઈપણ આવી કોઈ વ્યક્તિને આ અધિનિયમમાં પૂરી પાડવામાં આવેલી કોઈ શિક્ષા માટે જવાબદાર બનાવશે નહીં જો તેઓ સાબિત કરે કે ગુનો તેમની જાણ વગર થયો હતો અને તેમણે આવા ગુનાને રોકવા માટે તમામ યોગ્ય તત્પરતા દાખવી હતી.

(૨) કોઈ પણ કંપની, લેખિત હુકમ દ્વારા, તેના કોઈપણ ડિરેક્ટરો અથવા મેનેજરોને (આવા મેનેજર મુખ્યાત્વે મેનેજરીયલ અથવા સુપરવાઈઝરી ક્ષમતામાં નિયુક્ત હોય) આ અધિનિયમ હેઠળ કંપની દ્વારા કોઈ પણ ગુનો આચરવામાં આવતો રોકવા માટે જરૂરી અથવા યોગ્ય હોઈ શકે તેવી તમામ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા અને તમામ પગલાં લેવા માટે અધિકૃત કરી શકે છે અને લોકલ (હેલ્થ) ઓથોરિટીને, તેવા ફોર્મમાં અને તે રીતે જે વિહિત કરવામાં આવે તે મુજબ નોટિસ આપી શકે છે કે તેણે જવાબદાર વ્યક્તિ તરીકે આવા ડિરેક્ટર અથવા મેનેજરને નામાંકિત કર્યા છે, આ રીતે નામાંકિત થવા માટે આવા ડિરેક્ટર અથવા મેનેજરની લેખિત સંમતિ સાથે.

સ્પષ્ટીકરણ.—જ્યાં કંપની પાસે અલગ અલગ સ્થાપનાઓ અથવા શાખાઓ અથવા કોઈ પણ સ્થાપના અથવા શાખામાં અલગ અલગ એકમો હોય, ત્યાં જુદી જુદી સ્થાપનાઓ અથવા શાખાઓ અથવા એકમોના સંદર્ભમાં આ સબ-સેક્શન હેઠળ જુદી જુદી વ્યક્તિઓને નામાંકિત કરી શકાય છે અને કોઈ પણ સ્થાપના, શાખા અથવા એકમના સંદર્ભમાં નામાંકિત વ્યક્તિને સદર સ્થાપના, શાખા અથવા એકમના સંબંધમાં જવાબદાર વ્યક્તિ ગણવામાં આવશે.

(૩) સબ-સેક્શન (૨) હેઠળ નામાંકિત વ્યક્તિ, જ્યાં સુધી—

(૧) કંપની તરફથી લોકલ (હેલ્થ) ઓથોરિટી દ્વારા આવું નામાંકન રદ કરતી વધુ નોટિસ મળેલ ન હોય; અથવા

(૨) તેઓ કંપનીના ડિરેક્ટર અથવા, જેવી સ્થિતિ હોય તેમ, મેનેજર તરીકે બંધ ન થાય; અથવા

(૩) તેઓ લોકલ (હેલ્થ) ઓથોરિટીને લેખિતમાં અરજ કરે, કંપનીને જાણ કરીને, નામાંકન રદ કરવા માટે [જે અરજનું લોકલ (હેલ્થ) ઓથોરિટી દ્વારા પાલન કરવામાં આવશે],

જે પણ વહેલું હોય, ત્યાં સુધી જવાબદાર વ્યક્તિ તરીકે ચાલુ રહેશે:

શરતે કે જ્યાં આવી વ્યક્તિ કંપનીના ડિરેક્ટર અથવા, જેવી સ્થિતિ હોય તેમ, મેનેજર તરીકે બંધ થાય છે, તો તેઓ લોકલ (હેલ્થ) ઓથોરિટીને સદર બંધ થવાની હકીકતની જાણ કરશે:

વધુમાં શરતે કે જ્યાં આવી વ્યક્તિ ક્લોઝ (૩) હેઠળ અરજ કરે છે, ત્યાં લોકલ (હેલ્થ) ઓથોરિટી જે તારીખે અરજ કરવામાં આવી હોય તે તારીખ કરતા અગાઉની તારીખથી આવું નામાંકન રદ કરશે નહીં.

(૪) અગાઉના સબ–સેક્શનોમાં સમાવિષ્ટ કંઈપણ હોવા છતાં, જ્યાં આ અધિનિયમ હેઠળનો ગુનો કંપની દ્વારા કરવામાં આવ્યો હોય અને તે સાબિત થાય કે સદર ગુનો કંપનીના કોઈપણ ડિરેક્ટર, મેનેજર, સેક્રેટરી અથવા અન્ય અધિકારી [સબ–સેક્શન (૨) હેઠળ નામાંકિત વ્યક્તિ ન હોય તેવા] ની સંમતિ અથવા મૌનાનુકૂળતાથી થયો છે, અથવા તેમની કોઈ બેદરકારીને આભારી છે, તો આવા ડિરેક્ટર, મેનેજર, સેક્રેટરી અથવા અન્ય અધિકારી પણ તે ગુના માટે દોષિત ગણવામાં આવશે અને તેમની સામે કાર્યવાહી કરવામાં આવશે અને તે મુજબ શિક્ષા કરવામાં આવશે.

સ્પષ્ટીકરણ.—આ કલમના હેતુઓ માટે—

(એ) "કંપની" એટલે કોઈપણ બોડી કોર્પોરેટ અને તેમાં ફર્મ અથવા વ્યક્તિઓ મંડળનો સમાવેશ થાય છે;

(બી) "ડિરેક્ટર", ફર્મના સંદર્ભમાં, એટલે ફર્મમાં ભાગીદાર; અને

(સી) "મેનેજર", હોટેલ ઉદ્યોગમાં રોકાયેલી કંપનીના સંદર્ભમાં, તેમાં તેના દ્વારા સંચાલિત અથવા ચલાવવામાં આવતી કોઈપણ હોટેલના કેટરિંગ વિભાગના ઈન–ચાર્જ વ્યક્તિનો સમાવેશ થાય છે."]

૧૨. આ વૈધાનિક જોગવાઈની યોજના એ છે કે જ્યાં કંપનીએ સદર અધિનિયમ હેઠળ ગુનો કર્યો હોય, ત્યાં તેના વ્યવસાયના સંચાલન માટે ઈન–ચાર્જ અને કંપનીને જવાબદાર રહેવા માટે સબ–સેક્શન (૨) હેઠળ નામાંકિત વ્યક્તિ સામે કાર્યવાહી કરવામાં આવશે સિવાય કે એવું દર્શાવવામાં આવે કે ગુનો કંપનીના અન્ય કોઈપણ ડિરેક્ટર, મેનેજર, સેક્રેટરી અથવા અધિકારીની સંમતિ / મૌનાનુકૂળતા / બેદરકારીથી થયો હતો અને તે કિસ્સામાં, આઠી વ્યક્તિ સામે

પણ કાર્યવાહી કરી શકાય છે. જ્યારે અત્રે ત્વરિત કેસમાં, ફરિયાદમાં સમાવિષ્ટ કથનોને જોતાં, એવું કોઈ તત્વ જણાતું નથી કે જે અરજદારોને ગુનેગાર તરીકે આકર્ષિત કરે અને તેથી, આ વૈધાનિક જોગવાઈની યોજના હેઠળ પણ, અરજદારો સામે કાર્યવાહી ચાલુ રાખવામાં કોઈ ઔચિત્ય જણાતું નથી અને તેથી, અદાલતનો એવો વિચારાયેલ અભિપ્રાય છે કે ફરિયાદ જ્યાં સુધી હાલના અરજદારોને સંબંધિત છે ત્યાં સુધી, તેમની સામે ચાલુ રાખવાની પરવાનગી આપવી એ પણ કાયદાની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ સિવાય કંઈ નથી અને તેથી, ન્યાયના હિતમાં સદર રદ થવા પાત્ર છે.

૧૩. આવા નિષ્કર્ષ પર પહોંચવા માટે, અદાલતને સુપ્રીમ કોર્ટના કેટલાક આદેશોની સહાય મળી છે જે અત્રે નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરવા જરૂરી છે.

૧૪. પ્રથમ ચુકાદો જે ટાંકવામાં આવ્યો છે જે ૨૦૧૫ (૪) એસ.સી.સી. ૬૦૯ માં રિપોર્ટ થયેલ છે જેમાં કોર્પોરેટ ફોજદારી જવાબદારીનો ખ્યાલ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા લેવામાં આવ્યો છે અને સદર ખ્યાલ સાથે કામ કરતી વખતે પ્રતિનિધિક જવાબદારીનો સિદ્ધાંત કઈ રીતે ઉપયોગમાં લઈ શકાય તે અંગે વિચારણા કરવામાં આવી છે. સુપ્રીમ કોર્ટે સદર સિદ્ધાંતનું વિશ્લેષણ કરતી વખતે એવું પ્રતિપાદિત કર્યું છે કે જો પૂરતી ગુનાહિત સામગ્રી હોય તો જ તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે અને સુસંગત ચર્ચા જેમાં પ્રોપોઝિશન સમાવિષ્ટ છે તે ફકરા ૪૨,

૪૩, ૪૪, ૪૫ અને ૪૬ માં પ્રતિબિંબિત થાય છે જે અત્રે નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે:

"૪૨. કોઈ શંકા નથી કે, કોર્પોરેટ એન્ટિટી એ એક કૃત્રિમ વ્યક્તિ છે જે તેના અધિકારીઓ, ડિરેક્ટરો, મેનેજિંગ ડિરેક્ટર, ચેરમેન વગેરે દ્વારા કાર્ય કરે છે. જો આવી કંપની મેન્સ રિયા (ગુનાહિત માનસિકતા) ધરાવતો ગુનો કરે છે, તો તે સામાન્ય રીતે તે વ્યક્તિનો ઈરાદો અને કાર્ય હશે જે કંપની વતી કાર્ય કરશે. તે વધુ સ્પષ્ટ બનશે, જ્યારે ફોજદારી કૃત્ય ષડયંત્રનું હોય. જો કે, તે જ સમયે, ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રનો આ મુખ્ય સિદ્ધાંત છે કે જ્યાં સુધી કાયદો પોતે ખાસ જોગવાઈ ન કરે ત્યાં સુધી કોઈ પ્રતિનિધિક જવાબદારી નથી.

૪૩. આમ, એક વ્યક્તિ જેણે કંપની વતી ગુનો આચર્યો છે તેને કંપનીની સાથે આરોપી બનાવી શકાય છે, જો તેના સક્રિય ભૂમિકાના ગુનાહિત ઈરાદા સાથે જોડતા પૂરતા પુરાવા હોય. બીજી પરિસ્થિતિ જેમાં તેને સામેલ કરી શકાય છે તે એવા કિસ્સાઓ છે જ્યાં વૈધાનિક વ્યવસ્થા પોતે, ખાસ કરીને આવી જોગવાઈને સમાવીને, પ્રતિનિધિક જવાબદારીના સિદ્ધાંતને આકર્ષિત કરે છે.

૪૪. જ્યારે કંપની ગુનેગાર હોય, ત્યારે આવી અસરની કોઈ વૈધાનિક જોગવાઈના અભાવે ડિરેક્ટરોની પ્રતિનિધિક જવાબદારી આપમેળે આરોપિત કરી શકાતી નથી. આવું એક ઉદાહરણ ધ નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૪૧ છે. અનીતા હાડા (સુપ્રા) માં, અદાલતે નોંધ્યું કે જો કંપનીના વ્યવસાયને માર્ગદર્શન આપતા વ્યક્તિઓના જૂથમાં ગુનાહિત ઈરાદો હોય, તો તે બોડી કોર્પોરેટને આરોપિત કરવામાં આવશે અને આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, ધ નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૪૧ ને સમજવી પડશે. આવી સ્થિતિ, તેથી, વૈધાનિક ઈરાદાના કારણે છે જે તેને એક માનવામાં આવતી કલ્પના (ડીમિંગ ફિકશન) બનાવે છે. અહીં પણ, "અલ્ટર ઈગો" નો સિદ્ધાંત માત્ર એક દિશામાં લાગુ કરવામાં આવ્યો હતો એટલે કે જ્યાં વ્યવસાયનું માર્ગદર્શન કરતા વ્યક્તિઓના જૂથમાં ગુનાહિત ઈરાદો હતો, તેને બોડી કોર્પોરેટને આરોપિત કરવાનો છે અને તેનાથી વિપરીત નહીં. અન્યથા, ડિરેક્ટર અથવા કંપનીના નિયંત્રણ અને સંચાલનમાં

હોવાનું કથિત રીતે કહેવાતી અન્ય કોઈ વ્યક્તિને આભારી ચોક્કસ કૃત્ય હોવું જોઈએ, આ અસર માટે કે આવી વ્યક્તિ કંપની દ્વારા અથવા તેના વતી આચરવામાં આવેલા કૃત્યો માટે જવાબદાર હતી.

૪૫. આ જ સિદ્ધાંત અન્ય વિવિધ ચુકાદાઓમાં વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યો છે. આપણે મહારાષ્ટ્ર સ્ટેટ ઈલેક્ટ્રિસિટી ડિસ્ટ્રિબ્યુશન કો. લિમિટેડ (સુપ્રા) અને એસ. કે. અલાઘ (સુપ્રા) ની નોંધ લઈ ચૂક્યા છીએ. આ સિદ્ધાંતનું પુનરાવર્તન કરતા અન્ય કેટલાક ચુકાદાઓ નીચે મુજબ છે:

૪૫.૧ જેઠસુર સુરાંગભાઈ વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત : (એસ.સી.સી. પાના ૨૧૦–૧૧, ફકરો–૯)

> "૯. માનપૂર્વક વિદ્વાન હાઈકોર્ટથી જે ચૂક થઈ હોવાનું જણાય છે તે એ છે કે આ પ્રકારના કેસમાં જ્યાં સંઘની મિલકતોનું ગંભીર ઉચાપત (ડિફેલ્કેશન) થયું હતું, ત્યાં સુધી કે ફરિયાદપક્ષ તમામ આરોપીઓ વચ્ચે ગાઢ એકતા અને મિલીભગત સાબિત ન કરે કે જે ષડયંત્રનો વિષય બને છે, ત્યાં સુધી ખાસ કરીને અપીલકર્તા (એ–૧) સામેના બેવડા આક્ષેપો સાબિત કરવા મુશ્કેલ બનશે. ષડયંત્રનો આક્ષેપ નિષ્ફળ જતાં, અપીલકર્તા સામેની ફરિયાદપક્ષની વાર્તાનો સૌથી મહત્વપૂર્ણ અને અભિન્ન ભાગ અદ્રશ્ય થઈ જાય છે. જેના આધારે વિદ્વાન હાઈકોર્ટે તેમને દોષિત ઠેરવ્યા છે તે માત્ર એક જ ગ્રાઉન્ડ એ છે કે તેઓ મેનેજિંગ કમિટીના ચેરમેન હોવાને કારણે, અન્ય આરોપીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલા કોઈપણ હુકમ અથવા કરવામાં આવેલી ઉચાપત માટે તેમને પ્રતિનિધિક રીતે જવાબદાર ગણવા જોઈએ. વિદ્વાન હાઈકોર્ટે, જોકે, પ્રતિનિધિક જવાબદારીના ખ્યાલનો સંદર્ભ આપ્યો નથી પરંતુ વિદ્વાન હાઈકોર્ટના નિષ્કર્ષો સૂચવે છે કે અપીલકર્તાને દોષિત ઠેરવવા માટે વિદ્વાન હાઈકોર્ટના મનમાં આ મુખ્ય વિચાર હતો. આવી ગંભીર પ્રકૃતિના ફોજદારી કેસમાં મેન્સ રિયા (ગુનાહિત માનસિકતા) ને બાકાત રાખી શકાય નહીં

અને એકવાર ષડયંત્રનો આક્ષેપ નિષ્ફળ જાય પછી, અપીલકર્તા આઇટમ ૨, ૩ અને ૪ ને લગતા કૃત્યો અથવા લોપ (ઓમિશન) સાથે પ્રત્યક્ષ અને વ્યક્તિગત રીતે જોડાયેલા હતા તે હકારાત્મક રીતે સાબિત કરવાની જવાબદારી ફરિયાદપક્ષ પર હતી. શ્રી ફડકે દ્વારા સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે આવો કોઈ પ્રત્યક્ષ પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી અને તેમણે એવી દલીલ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો કે અપીલકર્તા સંઘના ચેરમેન હતા અને કાગળો પર સહી કરતા હતા અને વિવિધ ટેન્ડરો મંજૂર કરતા હતા, રૂટિન બાબત તરીકે પણ તેમણે કાળજી અને સાવચેતી સાથે કામ કરવું જોઈતું હતું અને તેમની બેદરકારી એ ગુનો કરવાના તેમના ઈરાદાનો સકારાત્મક પુરાવો ગણાશે. જોકે, અમે કાયદાના આ કંઈક અંશે વ્યાપક વિધાન સાથે અસંમત છીએ. ષડયંત્રના આક્ષેપના અભાવે, માત્ર એ હકીકત કે અપીલકર્તા કમિટીના ચેરમેન હતા, તે તેમને આઇટમ ૨ થી ૪ માટે પ્રતિનિધિક અર્થમાં ફોજદારી રીતે જવાબદાર બનાવશે નહીં. ખાતરની ખરીદીને મંજૂરી આપવા સિવાય તેઓ જાણતા હતા કે જે પેઢીઓમાંથી ખાતર ખરીદવામાં આવ્યું હતું તે અસ્તિત્વમાં નહોતી તે દર્શાવવા માટે પ્રત્યક્ષ કે પરિસ્થિતિજન્ય કોઈ પુરાવો નથી. આવી જ સ્થિતિ અન્ય બે આઇટમની છે. ખરેખર, જો ચેરમેનને જવાબદાર બનાવવાના હોય તો કમિટીના તમામ સભ્યો એટલે કે તહસીલદાર અને અન્ય નામાંકિત સભ્યો સમાન રીતે જવાબદાર બનશે કારણ કે તે તમામ કમિટીની બેઠકોની ચર્ચા વિચારણામાં ભાગ લેતા હતા, એવું નિષ્કર્ષ જે ફરિયાદપક્ષ દ્વારા સૂચવવામાં પણ આવ્યું નથી. સંઘના ચેરમેન તરીકે અપીલકર્તાએ વિવિધ પ્રકારની બાબતો સાથે કામ કરવાનું હતું અને ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત થયો છે કે કેમ તે શોધી કાઢવા માટે દરેક નાની બાબતના વિગતોમાં જવું અને વિશ્લેષણ કરવું તેમના માટે માનવતાપૂર્વક શક્ય ન હોત. વાસ્તવમાં, સમગ્ર શો નો હીરો એ-૩ હોવાનું જણાય છે જેણે નાટકનું એવું સ્ટેજ-મેનેજમેન્ટ કર્યું હતું જેથી તેનો વાંક છુપાવી શકાય અને અપીલકર્તાને મોખરે લાવી શકાય. પરંતુ તે પોતે જ અપીલકર્તા સામે

નિર્ણાયક પુરાવો બનશે નહીં. એ–૩ એ ખાતરની ગેરકાયદેસર ખરીદી અથવા પાંચ ઓઇલ એન્જિન ગાયબ થવા અંગે અપીલકર્તાને પ્રત્યક્ષ કે અપ્રત્યક્ષ રીતે જાણ કરી હતી તે દર્શાવવા માટે કંઈ નથી કે જે ઓડિટ દરમિયાન ખૂબ પાછળથી પ્રકાશમાં આવ્યું હતું. ઈરાદો સાબિત કરવાથી દૂર, ફરિયાદપક્ષ એ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે કે અપીલકર્તાને આઇટમ ૨ થી ૪ ની ઉચાપતની કોઈ જાણકારી હતી. વાસ્તવમાં, જ્યાં સુધી આઇટમ ૩ નો સવાલ છે, શ્રી ફડકેએ પણ સ્વીકાર્યું કે અપીલકર્તાને જોડવા માટે કોઈ પ્રત્યક્ષ પુરાવો નથી."

૪૫.૨ શામ સુંદર વિ. સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા: (એસ.સી.સી. પાનું ૬૩૨, ફકરો ૯)

"૯. પરંતુ આપણે પીનલ જોગવાઈ હેઠળની ફોજદારી જવાબદારી સાથે સંબંધ ધરાવીએ છીએ, નાગરિક (સિવિલ) જવાબદારી સાથે નહીં. પ્રથમ તો પીનલ જોગવાઈનું ચુસ્તપણે અર્થઘટન કરવું જોઈએ. બીજું, ફોજદારી કાયદામાં કોઈ પ્રતિનિધિક જવાબદારી નથી જ્યાં સુધી કાયદો પોતે પણ તેને પોતાના વ્યાપમાં ન લે. કલમ ૧૦ આવી જવાબદારી માટે જોગવાઈ કરતી નથી. તે તમામ ભાગીદારોને ગુના માટે જવાબદાર બનાવતી નથી કે પછી તેઓ ધંધો કરે છે કે નહીં."

૪૫.૩ હીરા લાલ હરિ લાલ ભગવતી વિ. સીબીઆઈ: (એસ.સી.સી. પાનું ૨૭૭, ફકરો ૩૦)

"૩૦. અમારા મતે, પીનલ લો હેઠળ, જ્યાં સુધી સદર કાયદો તેના વ્યાપમાં તેને આવરી લે નહીં ત્યાં સુધી પ્રતિનિધિક જવાબદારીનો કોઈ ખ્યાલ નથી. ત્વરિત કેસમાં, સદર કાયદો જે ક્ષેત્રમાં પ્રવર્તે છે એટલે કે ધ કસ્ટમ્સ એક્ટ, ૧૯૬૨ માં અપીલકર્તાઓને તે હેઠળ સંપૂર્ણપણે મુક્ત કરવામાં

આવ્યા છે અને જીસીએસ ને પ્રોસિક્યુશનમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી છે."

૪૫.૪ મકસૂદ સૈયદ વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત: (એસ.સી.સી. પાનું ૬૭૪, ફકરો ૧૩)

"૧૩. જ્યાં કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજર ની કલમ ૧૫૬(૩) અથવા કલમ ૨૦૦ ના સંદર્ભમાં દાખલ કરાયેલી ફરિયાદ અરજી પર ક્ષેત્રાધિકારનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યાં વિદ્ધાન મેજિસ્ટ્રેટે પોતાના મનનો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે. જ્યારે આરોપી કંપની હોય ત્યારે મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અથવા કંપનીના ડિરેક્ટરો પર પ્રતિનિધિક જવાબદારી જોડવા માટે ધ ઈન્ડિયન પીનલ કોડ માં કોઈ જોગવાઈ સમાવિષ્ટ નથી. વિદ્ધાન મેજિસ્ટ્રેટ પોતાની જાતને સાચો પ્રશ્ન પૂછવામાં નિષ્ફળ ગયા છે એટલે કે શું ફરિયાદ અરજી, ફેસ વેલ્યુ પર આપવામાં આવે અને સંપૂર્ણ રીતે સાચી ગણવામાં આવે તો પણ, એવા નિષ્કર્ષ પર દોરી જશે કે હાલના સામાવાળા કોઈપણ ગુના માટે વ્યક્તિગત રીતે જવાબદાર હતા. બેંક એ બોડી કોર્પોરેટ છે. મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અને ડિરેક્ટરની પ્રતિનિધિક જવાબદારી ઊભી થશે જો કાયદામાં તે અંગે કોઈ જોગવાઈ અસ્તિત્વમાં હોય. કાયદાઓમાં નિઃશંકપણે આવી પ્રતિનિધિક જવાબદારીઓ નક્કી કરતી જોગવાઈઓ હોવી જોઈએ. સદર હેતુ માટે પણ, ફરિયાદી માટે જરૂરી આક્ષેપો કરવા ફરજિયાત છે જે પ્રતિનિધિક જવાબદારી બનાવતી જોગવાઈઓને આકર્ષિત કરશે."

૪૫.૫ આર. કલ્યાણી વિ. જનક સી. મહેતા: (એસ.સી.સી. પાનું ૫૨૭, ફકરો ૩૨)

"૩૨. એફઆઈઆર માં સમાવિષ્ટ આક્ષેપો સામાન્ય કાયદા હેઠળના ગુનાઓ કરવા માટેના છે. પ્રતિનિધિક જવાબદારી માત્ર કાયદાની જોગવાઈના

કારણે જ જોડી શકાય છે, અન્યથા નહીં. સદર હેતુ માટે, કાનૂની કલ્પના (લીગલ ફિક્શન) ઊભી કરવી પડે છે. વિશિષ્ટ કાયદા હેઠળ પણ જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ પર પ્રતિનિધિક ફોજદારી જવાબદારી એ ધારણા પર લાદવામાં આવે છે કે તે કંપનીના કામકાજનો ઈન-ચાર્જ હતો અને તેને જવાબદાર હતો, ત્યારે કાયદા હેઠળ નિર્ધારિત તમામ ઘટકો પૂર્ણ થવા જોઈએ. કાનૂની કલ્પના જેના હેતુ અને આશય માટે ઊભી કરવામાં આવી હોય ત્યાં સુધી જ મર્યાદિત હોવી જોઈએ."

૪૫.૬ શેરોન માઇકલ વિ. સ્ટેટ ઓફ ટી.એન.: (એસ.સી.સી. પાનું ૩૮૩, ફકરો ૧૬)

"૧૬. ફર્સ્ટ ઇન્ફોર્મેશન રિપોર્ટમાં પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા કરારની શરતોની વિગતો તેમજ તેના અમલીકરણની રીત અને પદ્ધતિ સમાવિષ્ટ છે. કરારના અમલીકરણના સંબંધમાં અપીલકર્તાઓ સામે આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે. કરારની રચના પહેલા તેમના પક્ષે ફોજદારી દુરાચારનો કોઈ કેસ બનતો નથી. અપીલકર્તા કંપનીમાં વિવિધ હોદ્દા ધરાવતા હાલના અપીલકર્તાઓએ તેમની વ્યક્તિગત ક્ષમતામાં કોઈ રજૂઆત કરી હતી તે દર્શાવવા માટે કંઈ નથી અને તેથી, માત્ર તેઓ કંપનીના કર્મચારીઓ હોવાના કારણે તેમને પ્રતિનિધિક રીતે જવાબદાર બનાવી શકાય નહીં."

૪૫.૭ કેકી હોરમસજી ગાર્ડા વિ. મહેરવાન રુસ્તમ ઈરાની: (એસ.સી.સી. પાના ૪૮૦-૮૧, ફકરા ૧૬-૧૯)

"૧૬. અમે અગાઉ નોંધ્યું છે કે સદર રસ્તો નિર્માણ હેઠળ હોવા છતાં, પ્રથમ સામાવાળા ત્રણ વખત પોલીસ સ્ટેશને ગયા હતા. તેથી, તેમને પોલીસ સ્ટેશને જતાં રોકવામાં આવ્યા ન હતા. વાસ્તવમાં,

> સત્તામંડળ દ્વારા દ્રઢ પગલાં લેવામાં આવ્યા હતા. કામદારોને રસ્તા પર કોઈ કામ ન કરવા માટે જણાવવામાં આવ્યું હતું. તેથી, અમે એ સમજવામાં અસમર્થ છીએ કે આ પ્રકારની સ્થિતિમાં, કંપનીના મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અને ડિરેક્ટરો તેમજ આર્કિટેક્ટે આઈપીસી ની કલમ ૩૪૧ હેઠળ ગુનો કર્યો હોવાનું કઈ રીતે કહી શકાય."

૧૫. કંપની સામે મૂકવામાં આવેલા આક્ષેપો માટે ડિરેક્ટરોની પ્રતિનિધિક જવાબદારીના સંદર્ભમાં અન્ય એક ચુકાદામાં, ૨૦૦૮ (૫) એસ.સી.સી. ૬૬૮ માં રિપોર્ટ થયેલ મકસૂદ સૈયદના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપતાં ઠરાવ્યું છે કે કોઈ જરૂરી આક્ષેપના અભાવે, પ્રતિનિધિક જવાબદારી આકર્ષિત કરવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં અને કેસ સાથે કામ કરતી વખતે સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે ફોજદારી કેસમાં આરોપી વ્યક્તિને સંમન પાઠવવા એ ગંભીર બાબત છે અને મેજિસ્ટ્રેટની ફરજ નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી. સદર ચુકાદાના સુસંગત ફકરાઓ અત્રે નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે:

> "૧૩. જ્યાં કોડ ઓફ ક્રિમિનલ પ્રોસીજર ની કલમ ૧૫૬(૩) અથવા કલમ ૨૦૦ ના સંદર્ભમાં દાખલ કરાયેલી ફરિયાદ અરજી પર ક્ષેત્રાધિકારનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યાં વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટે પોતાના મનનો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે. જ્યારે આરોપી કંપની હોય ત્યારે મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અથવા કંપનીના ડિરેક્ટરો પર પ્રતિનિધિક જવાબદારી જોડવા માટે ઈન્ડિયન પીનલ કોડ માં કોઈ જોગવાઈ સમાવિષ્ટ નથી. વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ પોતાની જાતને સાચો પ્રશ્ન પૂછવામાં નિષ્ફળ ગયા છે એટલે કે શું ફરિયાદ અરજી, ફેસ વેલ્યુ પર આપવામાં આવે અને સંપૂર્ણ રીતે સાચી ગણવામાં આવે તો પણ, એવા નિષ્કર્ષ પર દોરી જશે કે હાલના સામાવાળા

કોઈપણ ગુના માટે વ્યક્તિગત રીતે જવાબદાર હતા. બેંક એ બોડી કોર્પોરેટ છે. મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અને ડિરેક્ટરની પ્રતિનિધિક જવાબદારી ઊભી થશે જો કાયદામાં તે અંગે કોઈ જોગવાઈ અસ્તિત્વમાં હોય. કાયદાઓમાં નિઃશંકપણે આવી પ્રતિનિધિક જવાબદારીઓ નક્કી કરતી જોગવાઈઓ હોવી જોઈએ. સદર હેતુ માટે પણ, ફરિયાદી માટે જરૂરી આક્ષેપો કરવા ફરજિયાત છે જે પ્રતિનિધિક જવાબદારી બનાવતી જોગવાઈઓને આકર્ષિત કરશે."

૧૬. સંમન જારી કરવા પર તેમજ તપાસ પરના હુકમ પર પણ, વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા યોગ્ય મનનો ઉપયોગ થવો જોઈએ અને જ્યારે કોઈ વ્યક્તિને ફોજદારી બાબતમાં ઢસડવાની હોય ત્યારે વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ મનનો ઉપયોગ કરવા માટે કાનૂની ફરજ હેઠળ છે અને તેથી, આના સંબંધમાં સુસંગત અવલોકનોની પણ સહાય લેવી જરૂરી છે જે અત્રે નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે :

૧૭. કાયદાના ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતના સંદર્ભમાં, જો આપણે અરજદાર માટે ઉપસ્થિત વિદ્વાન સિનિયર કાઉન્સેલ શ્રી શાલિન મહેતા દ્વારા સંદર્ભ આપવામાં આવેલા ચુકાદાઓને જોઈએ, તો ટાંકવામાં આવેલા ચુકાદાઓ ધ નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની જોગવાઈઓ હેઠળ આચરવામાં આવેલા ગુના સાથે સંબંધિત છે, છતાં, પ્રતિનિધિક જવાબદારીના સિદ્ધાંત પર અદાલત દ્વારા વિચારણા કરવામાં આવી છે અને તેથી, આ નિષ્કર્ષ પર આવતી વખતે આ અદાલત દ્વારા સદર સહાયમાં પણ લેવામાં આવે છે કે અરજદારો સામેની ફરિયાદ એ કાયદાની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગનું સ્પષ્ટ ઉદાહરણ સિવાય કંઈ નથી.

૧૮. ૨૦૧૩ (૪) એસ.સી.સી. ૫૦૫ માં રિપોર્ટ થયેલા ચુકાદાના સંદર્ભમાં પણ સમાન કેસ છે જેમાં પણ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્બારા ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જો ગુનો કરવામાં આરોપીને કોઈ ચોક્કસ ભૂમિકા સોંપવામાં ન આવી હોય અને જો ફરિયાદ નગ્ન અને અસ્પષ્ટ આક્ષેપો પર આધારિત હોય, તો આ આરોપી સામે સંમન જારી કરવાનું કાયદાની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગ સમાન ગેરકાયદેસર ઠરે છે અને તે દ્બારા સર્વોચ્ચ અદાલતે સદર જારી કરવાને અને આરોપીને સામાન્ય રીતે સપડાવવાને નાપસંદ કર્યું છે. સદર ચુકાદાનો સુસંગત અર્ક ફકરા ૧૩, ૧૪, ૧૫ થી ૧૯ માં સમાવિષ્ટ છે. તેથી, અત્રે નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે:

> "૧૩. કાનૂની રજૂઆત સંબંધે કોઈ વિવાદ નથી કે વિશ્વાસઘાત અથવા છેતરપિંડીનો કેસ બંને નાગરિક (સિવિલ) ભૂલ અને ફોજદારી ગુનો છે, પરંતુ વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિઓમાં જ્યાં કથિત કૃત્ય મુખ્યત્વે નાગરિક ભૂલ હશે, તેવું કૃત્ય ફોજદારી ગુનો બનતું નથી.
>
> ૧૪. ગમે તે હોય, આ અદાલત દ્બારા ઠરાવ્યા મુજબ, ફોજદારી કેસમાં આરોપીને સંમન પાઠવવા એ ગંભીર બાબત છે. તેથી, ફોજદારી કાયદાને રૂટિન બાબત તરીકે ગતિમાં મૂકી શકાય નહીં. આરોપીને સંમન પાઠવતો મેજિસ્ટ્રેટનો હુકમ એ પ્રતિબિંબિત કરતો હોવો જોઈએ કે તેમણે કેસના તથ્યો અને તેને લાગુ પડતા કાયદા પર પોતાના મનનો ઉપયોગ કર્યો છે. સંતોષકારક પુરાવા અને રેકોર્ડ પરની અન્ય સામગ્રી દ્બારા સમર્થિત ફરિયાદમાં કરાયેલા ચોક્કસ આક્ષેપોના આધારે પ્રથમ દર્શનીય કેસના અસ્તિત્વના સંદર્ભમાં મેજિસ્ટ્રેટે પોતાના સંતોષની નોંધ લેવી પડશે.
>
> ૧૫. માધવરાવ જીવાજી રાઓ સિંધિયા અને અન્ય વગેરે વિ. સંભાજીરાવ ચંદ્રોજીરાવ આંગ્રે અને અન્ય વગેરે એ.આઈ.આર. ૧૯૮૮ એસ.સી. ૭૦૯ ના કેસમાં, આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૭. કાનૂની સ્થિતિ સારી રીતે સ્થાપિત છે કે જ્યારે પ્રારંભિક તબક્કે પ્રોસિક્યુશનને રદ કરવા માટે કહેવામાં આવે છે, ત્યારે અદાલત દ્વારા લાગુ કરવાનો ટેસ્ટ એ છે કે શું ખંડન ન કરાયેલા આક્ષેપો પ્રથમ દર્શનીય રીતે ગુનો સ્થાપિત કરે છે કે કેમ. અદાલતે વિશિષ્ટ કેસમાં દેખાતી કોઈપણ વિશિષ્ટ વિશેષતાઓને ધ્યાનમાં લેવી પણ જરૂરી છે જેથી વિચાર કરી શકાય કે પ્રોસિક્યુશન ચાલુ રાખવાની પરવાનગી આપવી યોગ્ય અને ન્યાયના હિતમાં છે કે કેમ. આ એ આધારે છે કે અદાલતનો ઉપયોગ કોઈ પરોક્ષ હેતુ માટે થઈ શકે નહીં અને જ્યાં અદાલતના અભિપ્રાયમાં આખરી દોષસ iddhi ની શક્યતાઓ અસ્પષ્ટ છે અને તેથી, ફોજદારી પ્રોસિક્યુશન ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપીને કોઈ ઉપયોગી હેતુ સરે તેમ નથી, અદાલત કેસના વિશિષ્ટ તથ્યોને ધ્યાનમાં રાખીને કાર્યવાહીને રદ પણ કરી શકે છે પછી ભલે તે પ્રારંભિક તબક્કે હોય.

૧૬. પંજાબ નેશનલ બેંક અને અન્ય વિ. સુરેન્દ્ર પ્રસાદ સિન્હા, એ.આઇ.આર. ૧૯૯૨ એસ.સી. ૧૮૧૫ ના કેસમાં, ફરિયાદી દ્વારા બેંકના ચેરમેન, મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અને અસંખ્ય અધિકારીઓ સામે આઈપીસી ની કલમ ૪૦૯, ૧૦૯ અને ૧૧૪ હેઠળ પ્રોસિક્યુશન માટે ફરિયાદ નોંધી હતી જેમાં અન્ય વાતો સાથે આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે શ્રીમાન નારાયણ દુબેને આપેલી લોન સામે ફરિયાદી અને તેમની પત્ની જામીનદાર તરીકે રહ્યા હતા અને સિક્યોરિટી બોન્ડ એક્ઝિક્યુટ કર્યું હતું અને ફિક્સ્ડ ડિપોઝિટ રિસાઈપ્ટ સોંપી હતી. મુખ્ય દેવાદારે દેવાની ચુકવણીમાં ડિફોલ્ટ કર્યું હોવાથી, બેંકના બ્રાન્ચ મેનેજરે સદર ફિક્સ્ડ ડિપોઝિટની પાકતી મુદતે સદર લોન સામે રકમનો એક ભાગ એડજસ્ટ કર્યો હતો. ફરિયાદીએ આક્ષેપ કર્યો હતો કે દેવું લિમિટેશન દ્વારા બાર થઈ ગયું હતું અને તેથી, જામીનદારોની જવાબદારી પણ નાબૂદ થઈ ગઈ હતી. તેથી, એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે બેંકના અધિકારીઓએ નાણાકીય જવાબદારીમાંથી પોતાને બચાવવાના અપ્રમાણિક ઈરાદાથી સદર રકમની ફોજદારી ઉચાપત કરી હતી. મેજિસ્ટ્રેટે ફરિયાદમાં કરાયેલા આક્ષેપો પ્રથમ દર્શનીય રીતે આક્ષેપિત ગુનો બનાવે છે કે કેમ તે ધ્યાને લીધા વિના, યાંત્રિક રીતે, તમામ આરોપી વ્યક્તિઓ સામે પ્રોસેસ જારી કરી હતી. વિદ્વાન હાઈકોર્ટે ફરિયાદ રદ કરવાનો ઈનકાર કર્યો હતો અને આખરે મામલો આ અદાલત સમક્ષ આવ્યો હતો. અપીલ મંજૂર કરતાં અને

ફરિયાદ રદ કરતાં, આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું: (સુરેન્દ્ર પ્રસાદ સિન્હા કેસ, એસ.સી.સી. પાના ૫૦૪–૦૫, ફકરો ૬)

> ૬. એ પણ નોંધવું હિતકારી છે કે કાનૂની પ્રક્રિયા દમન અથવા બિનજરૂરી હેરાનગતિનું સાધન ન હોવી જોઈએ. બેંકના ચેરમેન, મેનેજિંગ ડિરેક્ટરને નામે અને અસંખ્ય અધિકારીઓને પક્ષકાર બનાવીને ફરિયાદ કરવામાં આવી હતી. સંબંધિત આરોપી આક્ષેપિત ગુના માટે કાયદેસર રીતે જવાબદાર હોવા જોઈએ કે કેમ તે શોધવાની મેજિસ્ટ્રેસી પર જવાબદારી અને ફરજ રહેલી છે. કાયદો લીગલ પર્સન અથવા પક્ષકાર બનાવેલી વ્યક્તિઓ સામે જવાબદારી નાખે છે અથવા ગુનો બનાવે છે તેવો સંતોષ થયા પછી જ પ્રોસેસ જારી કરવામાં આવશે. તે તબક્કે અદાલત વિવેકબુદ્ધિનો ઉપયોગ કરતી વખતે સાવચેત અને વિવેકી રહેશે અને પ્રોસેસ જારી કરતા પહેલા તમામ સુસંગત તથ્યો અને સંજોગો ધ્યાનમાં લેશે રખે ને તે ખાનગી ફરિયાદીના હાથમાં બદલો લેવા માટે વ્યક્તિઓને બિનજરૂરી રીતે હેરાન કરવાનું સાધન બની જાય. ન્યાયની ભવ્યતાની સાબિતી અને સમાજમાં કાયદો અને વ્યવસ્થાની જાળવણી એ ફોજદારી ન્યાયના મુખ્ય ઉદ્દેશ્યો છે પરંતુ તે વ્યક્તિગત બદલો લેવાનું સાધન હોઈ શકે નહીં. કોઈપણ કોણથી વિચારતાં અમને જણાય છે કે સામાવાળાએ પ્રક્રિયાનો ગેરઉપયોગ કર્યો હતો અને તમામ અપીલકર્તાઓ સામે બદલાની ભાવનાથી હેરાન કરવા માટે કોઈ પ્રથમ દર્શનીય કેસ વિના ફરિયાદ કરી હતી.

૧૭. મકસૂદ સૈયદ વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય (૨૦૦૮) ૫ એસ.સી.સી. ૬૬૮ ના કેસમાં, આ અદાલતે પ્રતિનિધિક જવાબદારીની ચર્ચા કરતી વખતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું :– (એસ.સી.સી. પાનું ૬૭૪, ફકરો ૧૩)

> ૧૩. જ્યાં સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૧૫૬(૩) અથવા કલમ ૨૦૦ ના સંદર્ભમાં દાખલ કરાયેલી ફરિયાદ અરજી પર ક્ષેત્રાધિકારનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યાં વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટે પોતાના મનનો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે. જ્યારે આરોપી કંપની હોય ત્યારે મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અથવા કંપનીના ડિરેક્ટરો પર પ્રતિનિધિક જવાબદારી જોડવા માટે

પીનલ કોડ માં કોઈ જોગવાઈ સમાવિષ્ટ નથી. વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ પોતાની જાતને સાચો પ્રશ્ન પૂછવામાં નિષ્ફળ ગયા છે એટલે કે શું ફરિયાદ અરજી, ફેસ વેલ્યુ પર આપવામાં આવે અને સંપૂર્ણ રીતે સાચી ગણવામાં આવે તો પણ, એવા નિષ્કર્ષ પર દોરી જશે કે હાલના સામાવાળા કોઈપણ ગુના માટે વ્યક્તિગત રીતે જવાબદાર હતા. બેંક એ બોડી કોર્પોરેટ છે. મેનેજિંગ ડિરેક્ટર અને ડિરેક્ટરની પ્રતિનિધિક જવાબદારી ઊભી થશે જો કાયદામાં તે અંગે કોઈ જોગવાઈ અસ્તિત્વમાં હોય. કાયદાઓમાં નિઃશંકપણે આવી પ્રતિનિધિક જવાબદારીઓ નક્કી કરતી જોગવાઈઓ હોવી જોઈએ. સદર હેતુ માટે પણ, ફરિયાદી માટે જરૂરી આક્ષેપો કરવા ફરજિયાત છે જે પ્રતિનિધિક જવાબદારી બનાવતી જોગવાઈઓને આકર્ષિત કરશે."

૧૯. પ્રિયંકા શ્રીવાસ્તવ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ અને અન્ય, (૨૦૧૫) ૬ એસ.સી.સી. ૨૮૭ માં રિપોર્ટ થયેલા સુપ્રીમ કોર્ટના ચુકાદામાં, નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું છે :

"૨૦. વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટે, અમને જણાય છે તેમ, સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે આક્ષેપોનું વર્ણન કર્યું છે અને, ત્યારબાદ, મનનો કોઈપણ ઉપયોગ કર્યા વિના, અરજીમાં ઉલ્લેખિત ગુનાઓ માટે એફઆઇઆર નોંધવાનો હુકમ પસાર કર્યો છે. સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ પર નાખવામાં આવેલી ફરજને ગૌણ કરી શકાય નહીં. સદરનો વાસ્તવિક આશય સમજવા માટે, આ જોગવાઈને પુનઃઉત્પાદિત કરવી અમે યોગ્ય માનીએ છીએ:

"૧૫૬. કોગ્નિઝેબલ કેસની તપાસ કરવાની પોલીસ અધિકારીની સત્તા. – (૧) પોલીસ સ્ટેશનના કોઈપણ ઈન–ચાર્જ અધિકારી, મેજિસ્ટ્રેટના હુકમ વિના, કોઈપણ કોગ્નિઝેબલ કેસની તપાસ કરી શકે છે જેની તપાસ અથવા ટ્રાયલ ચલાવવાની સત્તા પ્રકરણ XIII

ની જોગવાઈઓ હેઠળ સદર સ્ટેશનની સીમાઓ અંદરના સ્થાનિક વિસ્તાર પર ક્ષેત્રાધિકાર ધરાવતી અદાલત પાસે હશે.

(૨) આવા કોઈપણ કેસમાં પોલીસ અધિકારીની કોઈ કાર્યવાહી સામે કોઈપણ તબક્કે એવા ગ્રાઉન્ડ પર પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાશે નહીં કે કેસ એવો હતો જેની તપાસ કરવા માટે સદર અધિકારી આ કલમ હેઠળ સત્તાધિકૃત ન હતા.

(૩) કલમ ૧૯૦ હેઠળ સત્તાધિકૃત કોઈપણ મેજિસ્ટ્રેટ ઉપર જણાવ્યા મુજબની આવી તપાસનો હુકમ કરી શકે છે."

૨૧. સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાતી સત્તાની પ્રકૃતિ સાથે કામ કરતી વખતે, દેવરાપલ્લી લક્ષ્મીનારાયણ રેડ્ડી અને અન્ય વિ. વી. નારાયણ રેડ્ડી અને અન્ય માં ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચે આ રીતે વ્યક્ત કરવાનું હતું:

"૧૭. વધુમાં એ પણ નોંધી શકાય કે કલમ ૧૫૬ ના સબ-સેક્શન (૩) હેઠળ કરવામાં આવેલો હુકમ એ કલમ ૧૫૬(૧) હેઠળ તેમની તપાસની પૂર્ણ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા માટે પોલીસને તાકીદનું સ્મરણ પત્ર અથવા સૂચનાની પ્રકૃતિનો છે. આવી તપાસ એ સમગ્ર સતત પ્રક્રિયાને આવરી લે છે જે કલમ ૧૫૬ હેઠળ પુરાવા એકત્ર કરવાથી શરૂ થાય છે અને કલમ ૧૭૩ હેઠળ રિપોર્ટ અથવા ચાર્જશીટ સાથે પૂર્ણ થાય છે."

૨૨. અનિલ કુમાર વિ. એમ. કે. અય્યપ્પા માં, બે ન્યાયાધીશોની બેન્ચે આ કહેવાનું હતું:

"૧૧. સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૧૫૬(૩) નો વ્યાપ આ અદાલત સમક્ષ અસંખ્ય કેસોમાં વિચારણા માટે આવ્યો હતો. આ અદાલતે મકસૂદ સૈયદ [(૨૦૦૮) ૫ એસ.સી.સી. ૬૬૮] માં કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ ક્ષેત્રાધિકારનો ઉપયોગ કરતા પહેલા મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા મનનો ઉપયોગ કરવાની જરૂરિયાતની તપાસ કરી હતી અને ઠરાવ્યું હતું કે જ્યાં કલમ ૧૫૬(૩) અથવા કલમ ૨૦૦, સીઆર.પી.સી. ના સંદર્ભમાં દાખલ કરાયેલી ફરિયાદ પર

ક્ષેત્રાધિકારનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે, ત્યાં મેજિસ્ટ્રેટે પોતાના મનનો ઉપયોગ કરવો જરૂરી છે, આવા કિસ્સામાં, સ્પેશિયલ જજ/મેજિસ્ટ્રેટ કાયદેસરની મંજૂરીના હુકમ વિના જાહેર સેવક સામે કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ મામલો મોકલી શકતા નથી. મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા મનનો ઉપયોગ હુકમમાં પ્રતિબિંબિત થવો જોઈએ. માત્ર એવું વિધાન કે તેઓ ફરિયાદ, દસ્તાવેજોમાંથી પસાર થયા છે અને ફરિયાદીને સાંભળ્યા છે, જેવું કે હુકમમાં પ્રતિબિંબિત થાય છે, તે પૂરતું રહેશે નહીં. ફરિયાદ, દસ્તાવેજોમાંથી પસાર થયા પછી અને ફરિયાદીને સાંભળ્યા પછી, સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ તપાસનો હુકમ કરવા માટે મેજિસ્ટ્રેટ પર શું અસર થઈ, તે હુકમમાં પ્રતિબિંબિત થવું જોઈએ, જો કે તેમના મંતવ્યોની વિગતવાર અભિવ્યક્તિ જરૂરી કે વાજબી નથી. વિદ્વાન સ્પેશિયલ જજ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલો હુકમ અમે અગાઉથી જ ઉદ્ધૃત કર્યો છે, જેણે અમારા મતે, તપાસનો હુકમ કરવા માટે કોઈ કારણો જણાવ્યા નથી."

૨૩. દિલાવર સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ દિલ્હી માં, આ અદાલતે આ રીતે ઠરાવ્યું:

"૧૮. ...૧૧. તેથી સ્પષ્ટ સ્થિતિ એ છે કે કોઈપણ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ, ગુનાની સંજ્ઞાન (કોગ્નિઝન્સ) લેતા પહેલા, સદર કોડની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ તપાસનો હુકમ કરી શકે છે. જો તેઓ તેમ કરે છે, તો તેમણે સોગંદ પર ફરિયાદીની તપાસ કરવાની હોતી નથી કારણ કે તેઓ તેમાં કોઈપણ ગુનાની સંજ્ઞાન લેતા ન હતા. પોલીસને તપાસ શરૂ કરવા સક્ષમ બનાવવાના હેતુ માટે મેજિસ્ટ્રેટ માટે એફઆઈઆર નોંધવાનો પોલીસને નિર્દેશ આપવો ખુલ્લો છે. આમ કરવામાં કંઈ ગેરકાયદેસર નથી. આખરે એફઆઈઆર ની નોંધણીમાં સદર કોડની કલમ ૧૫૪ માં દર્શાવ્યા મુજબ પોલીસ સ્ટેશનના ઈન–ચાર્જ અધિકારી દ્વારા રાખવામાં આવતી ચોપડીમાં કોગ્નિઝેબલ ગુનો આચરવા અંગેની માહિતીના સાર દાખલ કરવાની પ્રક્રિયા જ સમાવિષ્ટ છે. જો મેજિસ્ટ્રેટ સદર કોડની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ તપાસનો નિર્દેશ આપતી વખતે ઘણા શબ્દોમાં એવું ન કહે કે એફઆઈઆર નોંધવી જોઈએ, તો પણ ફરિયાદી દ્વારા જાહેર કરાયેલા કોગ્નિઝેબલ ગુના અંગે એફઆઈઆર નોંધવાની પોલીસ સ્ટેશનના ઈન–ચાર્જ અધિકારીની ફરજ છે કારણ કે તે પોલીસ અધિકારી ત્યારબાદ જ સદર કોડના પ્રકરણ XII માં પરિકલ્પના કરાયેલા આગળના પગલાં લઈ શકે છે."

૨૫. તાજેતરમાં, રામદેવ ફૂડ પ્રોડક્ટ્સ પ્રાઈવેટ લિમિટેડ વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત માં, વિદ્ધાન મેજિસ્ટ્રેટ દ્ધારા સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ સત્તાના ઉપયોગ સાથે કામ કરતી વખતે, ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચે ઠરાવ્યું છે કે:

"૨૨.૧ કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળનો નિર્દેશ, મેજિસ્ટ્રેટ દ્ધારા મનનો ઉપયોગ કર્યા પછી જ જારી કરવાનો રહેશે. જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટ સંજ્ઞાન લેતા નથી અને પ્રોસેસ જારી કરવાનું મુલતવી રાખવું જરૂરી માનતા નથી અને તરત જ આગળ વધવા માટે કેસ બનેલો જણાતો હોય, ત્યારે સદર જોગવાઈ હેઠળ નિર્દેશ જારી કરવામાં આવે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જ્યાં ઉપલબ્ધ માહિતીની વિશ્વસનીયતાના કારણે, અથવા ન્યાયના હિતને તોળતી વખતે સીધી તપાસનો નિર્દેશ આપવો યોગ્ય માનવામાં આવે છે, ત્યાં આવો નિર્દેશ જારી કરવામાં આવે છે.

૨૨.૨ એવા કિસ્સાઓ જ્યાં મેજિસ્ટ્રેટ સંજ્ઞાન લે છે અને પ્રોસેસ જારી કરવાનું મુલતવી રાખે છે તે એવા કિસ્સાઓ છે જ્યાં મેજિસ્ટ્રેટે હજુ "આગળ વધવા માટે પૂરતા ગ્રાઉન્ડનું અસ્તિત્વ" નક્કી કરવાનું બાકી છે."

૨૭. કાયદાના ઉપરોક્ત કથનને ધ્યાનમાં રાખીને, પુનરાવર્તન કરવાની જરૂર છે કે વિદ્ધાન મેજિસ્ટ્રેટે કરાયેલા આક્ષેપો અને આક્ષેપોની પ્રકૃતિના સંબંધમાં જાગ્રત રહેવું પડશે અને યોગ્ય મનનો ઉપયોગ કર્યા વિના નિર્દેશો જારી કરવાના રહેશે નહીં. તેમણે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવાનું રહેશે કે મામલો મોકલવો ન્યાય માટે અનુકૂળ રહેશે અને પછી તેઓ જરૂરી હુકમ પસાર કરી શકે છે. હાલનો કેસ એવો છે જ્યાં આરોપી વ્યક્તિઓ બેંકમાં ઉચ્ચ હોદ્ધા પર સેવા આપી રહ્યા છે. અમે સંપૂર્ણપણે સચેત છીએ કે હોદ્ધો માયને રાખતો નથી, કારણ કે કાયદાથી ઉપર કોઈ નથી. પરંતુ, વિદ્ધાન મેજિસ્ટ્રેટે સંપૂર્ણ રીતે આક્ષેપો, બનાવની તારીખ અને શું દૂર દૂર સુધી કોઈ કોગ્નિઝેબલ કેસ બને છે કે કેમ તેની નોંધ લેવી જોઈએ. એ પણ નોંધવું જરૂરી છે કે જ્યારે સાર્ફેસી એક્ટ (SARFAESI Act) હેઠળ આવરી લેવાયેલી નાણાકીય સંસ્થાનો ઉધાર લેનાર સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળના ક્ષેત્રાધિકારનો ઉપયોગ કરે છે અને રિકવરી ઓફ ડેટ્સ ડ્યુ ટુ બેંકિંગ એન્ડ ફાઈનાન્શિયલ ઈન્સ્ટિટ્યુશન્સ એક્ટ, ૧૯૯૩ હેઠળ અલગ પ્રક્રિયા પણ હોય છે, ત્યારે વધુ કાળજી, સાવચેતી અને સાવધતાનું વલણ પાળવું પડશે.

૨૯. આ તબક્કે એ કહેવું યોગ્ય છે કે કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળની સત્તા જ્યુડિશિયલ મનનો ઉપયોગ કરવાની ખાતરી આપે છે. કાયદાની અદાલત સંકળાયેલી છે. સદર કોડની કલમ ૧૫૪ ના તબક્કે પોલીસ પગલાં લઈ રહી નથી. એક પક્ષકાર પોતાની મરજીથી મેજિસ્ટ્રેટની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકતો નથી. સ્વચ્છ હાથવાળા સિદ્ધાંતવાદી અને વાસ્તવિક પીડિત નાગરિક પાસે સદર સત્તાનો ઉપયોગ કરવાનો મફત પ્રવેશ હોવો જોઈએ. તે નાગરિકોનું રક્ષણ કરે છે પરંતુ જ્યારે વિકૃત મુકદ્દમાઓ તેમના સાથી નાગરિકોને હેરાન કરવા માટે આ માર્ગ લે છે, ત્યારે તેને નિષ્ફળ બનાવવા અને અંકુશમાં લેવાના પ્રયાસો કરવાના રહેશે.

૩૦. અમારા વિચારાયેલા અભિપ્રાય મુજબ, આ દેશમાં એક એવો તબક્કો આવ્યો છે જ્યાં સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૧૫૬(૩) ની અરજીઓને મેજિસ્ટ્રેટના ક્ષેત્રાધિકારનો ઉપયોગ કરવા માંગતા અરજદાર દ્વારા યોગ્ય રીતે સોગંદ લેવાયેલા સોગંદનામા દ્વારા સમર્થન આપવાનું રહેશે. તે સિવાય, યોગ્ય કેસમાં, વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ સત્યતાની ચકાસણી કરવા માટે યોગ્ય સલાહ આપશે અને આક્ષેપોની સત્યતા ચકાસી શકે છે. આ સોગંદનામું અરજદારને વધુ જવાબદાર બનાવી શકે છે. અમને આ કહેવાની ફરજ પડી છે કારણ કે આ પ્રકારની અરજીઓ કોઈપણ જવાબદારી લીધા વિના માત્ર ચોક્કસ વ્યક્તિઓને હેરાન કરવા માટે રૂટિન રીતે દાખલ કરવામાં આવી રહી છે. તે સિવાય, તે વધુ ખલેલ પહોંચાડનાર અને ભયજનક બને છે જ્યારે કોઈ વૈધાનિક જોગવાઈ હેઠળ હુકમ પસાર કરી રહેલા લોકોને પકડવાનો પ્રયાસ કરે છે જેને સદર અધિનિયમના માળખા હેઠળ અથવા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ પડકારી શકાય છે. પરંતુ ફોજદારી અદાલતમાં ગેરવાજબી લાભ લેવા માટે એવું કરી શકાય નહીં જાણે કે કોઈ મનમોટાવ પૂરો કરવા માટે કટિબદ્ધ હોય.

૩૧. અમે અગાઉથી દર્શાવ્યું છે કે કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ અરજી દાખલ કરતી વખતે કલમ ૧૫૪(૧) અને ૧૫૪(૩) હેઠળ પૂર્વ અરજીઓ કરેલી હોવી જોઈએ. અરજીમાં આ બંને પાસાઓ સ્પષ્ટપણે વર્ણવેલા હોવા જોઈએ અને તે અસરના જરૂરી દસ્તાવેજો રજૂ કરવામાં આવશે. કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળની અરજીને સોગંદનામા દ્વારા સમર્થન આપવાનો નિર્દેશ આપવા માટેનું વારંટ (કારણ) એ છે કે અરજી કરનાર વ્યક્તિ જાગ્રત રહે અને કોઈ ખોટું સોગંદનામું ન થાય તેવો પ્રયાસ પણ કરે. કારણ કે એકવાર

સોગંદનામું ખોટું માલૂમ પડે, તો તે કાયદા અનુસાર પ્રોસિક્યુશન માટે જવાબદાર બનશે. આ બાબત તેને કલમ ૧૫૬(૩) હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટની સત્તાનો કેઝ્યુઅલ રીતે ઉપયોગ કરતા અટકાવશે. તે સિવાય, અમે અગાઉથી જણાવ્યું છે કે કેસના આક્ષેપોની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને, વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા તેની સત્યતાની પણ ચકાસણી કરી શકાય છે. અમને આ કહેવાની ફરજ પડી છે કારણ કે નાણાકીય ક્ષેત્ર, વૈવાહિક વિવાદ/કૌટુંબિક વિવાદો, વ્યાપારી ગુનાઓ, તબીબી બેદરકારીના કેસો, ભ્રષ્ટાચારના કેસો અને જ્યાં ફોજદારી પ્રોસિક્યુશન શરૂ કરવામાં અસામાન્ય વિલંબ/બેદરકારી છે તેવા કિસ્સાઓ, જેમ કે લલિતા કુમારી માં દર્શાવવામાં આવ્યું છે, તે મોટી સંખ્યામાં દાખલ કરવામાં આવી રહ્યા છે. તે સિવાય, વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ એફઆઈઆર નોંધવામાં થયેલા વિલંબ પ્રત્યે પણ સચેત રહેશે."

૨૦. હજુ (૨૦૧૫) ૧૨ એસ.સી.સી. ૭૮૧ માં રિપોર્ટ થયેલા શરદ કુમાર સંઘી વિ. સંગીતા રાણે ના કેસમાં અન્ય એક ચુકાદામાં, સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે :

"૧૧. હાથ પરના કેસમાં ફરિયાદીનું પ્રારંભિક નિવેદન પ્રતિબિંબિત કરશે તેમ, આક્ષેપો કંપની સામે છે, પરંતુ કંપનીને પક્ષકાર તરીકે જોડવામાં આવી નથી. તેથી, આક્ષેપો મેનેજિંગ ડિરેક્ટર સુધી મર્યાદિત રાખવાના રહેશે. જેમ અમે અગાઉ નોંધ્યું છે તેમ, આક્ષેપો અસ્પષ્ટ છે અને વાસ્તવમાં, મુખ્યત્વે આક્ષેપો કંપની સામે છે. મેનેજિંગ ડિરેક્ટર સામે કોઈ ચોક્કસ આક્ષેપ નથી. જ્યારે કંપનીને પક્ષકાર તરીકે જોડવામાં આવી ન હોય, ત્યારે તેની સામે કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરી શકાતી નથી, ભલે કેટલાક કાયદાઓમાં પ્રતિનિધિક જવાબદારી લાદવામાં આવી હોય. નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ ના સંદર્ભમાં અનિતા હાડા વિ. ગોડફાધર ટ્રાવેલ્સ એન્ડ ટુર્સ પ્રાઈવેટ લિમિટેડ માં ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચે આ પ્રમાણે ઠરાવ્યું છે.

૧૩. જ્યારે કંપનીને આરોપી તરીકે સામેલ કરવામાં આવી ન હોય, ત્યારે આવો હુકમ પસાર કરી શકાયો ન હોત. અમે સંપૂર્ણતા ખાતર

આવું કહ્યું છે. આખરી વિશ્લેષણમાં, અમે વિચારાયેલા અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ કે વિદ્વાન હાઈકોર્ટે અપીલકર્તા સામે શરૂ કરાયેલી ફોજદારી કાર્યવાહી રદ કરવા માટે યોગ્ય સલાહ આપવી જોઈતી હતી અને તે કરવામાં આવ્યું ન હોવાથી, હુકમ સંવેદનશીલ રીતે ખામીયુક્ત છે અને તદનુસાર અમે સદર હુકમને બાજુ પર રાખીએ છીએ અને અપીલકર્તા સામે સામાવાળા દ્વારા શરૂ કરાયેલી ફોજદારી કાર્યવાહીને રદ કરીએ છીએ."

૨૧. સુપ્રીમ કોર્ટ અને આ અદાલતની સમકક્ષ બેન્ચના અસંખ્ય ચુકાદાઓને ધ્યાનમાં લીધા પછી ફરિયાદ મળ્યા પર પ્રોસેસ જારી કરવાના મુદ્દા પર પણ સ્પષ્ટપણે અભિપ્રાય આપ્યો છે કે સંમન જારી કરવા એ માત્ર એક ઔપચારિકતા નથી પરંતુ, તે મનના ઉપયોગ દ્વારા પ્રતિબિંબિત થવું જોઈએ અને અત્રે સ્થાપિત કેસમાં, રેકોર્ડ પરથી એ બાબત ઉભરી આવે છે કે ફરિયાદ પર સંમન જારી કરતી વખતે પણ બિનજામીનપાત્ર વોરંટ (Non-bailable Warrant) જારી કરતી વખતે પણ, મનનો આવો કોઈ ઉપયોગ પ્રતિબિંબિત થતો નથી જે આ અદાલતને હાલના અરજદારોને સ્પર્શે છે ત્યાં સુધી ફરિયાદ રદ કરવા માટે વાજબી ઠેરવે છે.

૨૨. ૨૯.૨.૨૦૦૮ ના રોજ નિર્ણય કરાયેલા ક્રિમિનલ મિસ. એપ્લિકેશન નં. ૩૦૬૬/૨૦૦૭ માં આપવામાં આવેલા આ અદાલતના એક અપ્રસિદ્ધ ચુકાદામાં, આ પ્રમાણે ઠરાવવામાં આવ્યું છે :

"૧૩. જોકે, વિદ્બાન સિનિયર એડવોકેટ દ્બારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનો મુખ્ય ભાગ એ હતો કે કોડની કલમ ૨૦૨ ની સુધારેલી જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, કોડની કલમ ૨૦૨ ના સબ-સેક્શન (૧) હેઠળ પરિકલ્પના કર્યા મુજબ તપાસ કર્યા વિના પ્રોસેસ જારી કરવું એ સદર જોગવાઈનો ભંગ હતો. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ૨૦૦૫ ના સુધારા પછી, જે ૨૩ જૂન, ૨૦૦૬ થી અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો હતો, જે કિસ્સામાં આરોપી એવા વિસ્તારની બહાર રહેતો હોય જેમાં મેજિસ્ટ્રેટ પોતાના ક્ષેત્રાધિકારનો ઉપયોગ કરે છે, તે કિસ્સામાં મેજિસ્ટ્રેટ માટે પ્રોસેસ જારી કરવાનું મુલતવી રાખવું અને આગળ વધવા માટે પૂરતું ગ્રાઉન્ડ છે કે કેમ તે નક્કી કરવાના હેતુથી તપાસ કરવી ફરજિયાત બન્યું છે. તથ્યો પર એ તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવે છે કે અરજદારો નં. ૧, ૨ અને ૩ જેઓ મુખ્ય આરોપીઓ છે, તેઓ વિદ્બાન મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ પોતાના ક્ષેત્રાધિકારનો ઉપયોગ કરે છે તે વિસ્તારની બહાર રહે છે."

૨૩. સર્વોચ્ચ અદાલતે સતત ઠરાવ્યું છે કે જો તથ્યો એવી ખાતરી આપતા હોય, તો ફરિયાદ રદ કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ કરી શકાય છે અને માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલત દ્બારા કેટલાક ચુકાદાઓમાં કાયદાનો આવો પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે જે સુસંગત હોવાથી, અત્રે નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે:

"૨૦૧૫ (૧૧) એસ.સી.સી. ૭૩૦:

૭. અમારી સમક્ષ કરવામાં આવેલી સામસામેની રજૂઆતો પર અમે કાળજીપૂર્વક વિચાર કર્યો છે. કોડની કલમ ૪૮૨ ના માત્ર વાંચનથી જ સ્પષ્ટ થાય છે કે આ કલમ હેઠળ સત્તાના ઉપયોગનો ઉદ્દેશ કાયદાની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગને અટકાવવાનો અને ન્યાયના હેતુઓને સુનિશ્ચિત કરવાનો છે. રાજીવ થાપર વિ. મદાન લાલ કપૂર માં, આ અદાલતે સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ હાઈકોર્ટ દ્બારા અંતર્ગત ક્ષેત્રાધિકારનો ઉપયોગ કરતા પહેલા અનુસરવાના જરૂરી પગલાંઓની આ પ્રમાણે ગણતરી કરી છે: (એસ.સી.સી. પાના ૩૪૮-૪૯, ફકરો ૩૦)

૩૦. અગાઉના ફકરાઓમાં રજૂ કરાયેલા પરિબળોના આધારે, સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૯૮૨ હેઠળ હાઈકોર્ટમાં નિહિત સત્તાનો ઉપયોગ કરીને આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલી રદ કરવાની પ્રાર્થનાની સત્યતા નક્કી કરવા માટે અમે નીચેના પગલાંઓ રેખાંકિત કરીશું:

૩૦.૧ પગલું એક: શું આરોપી દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલી સામગ્રી યોગ્ય, વાજબી અને અસંદિગ્ધ છે એટલે કે સામગ્રી ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળી અને ક્ષતિરહિત છે?

૩૦.૨ પગલું બે: શું આરોપી દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલી સામગ્રી આરોપી સામે મૂકવામાં આવેલા આક્ષેપોમાં સમાવિષ્ટ દાવાઓને નકારી કાઢશે એટલે કે સામગ્રી ફરિયાદમાં સમાવિષ્ટ તથ્યાત્મક દાવાઓને અસ્વીકાર કરવા અને ઓવરરૂલ કરવા માટે પૂરતી છે એટલે કે સામગ્રી એવી છે જે વાજબી વ્યક્તિને આક્ષેપોના તથ્યાત્મક આધારને ખોટો ગણાવીને ફગાવી દેવા અને નિર્દોષ ઠેરવવા પ્રેરિત કરશે?

૩૦.૩ પગલું ત્રણ: શું આરોપી દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલી સામગ્રીનું ફરિયાદપક્ષ / ફરિયાદી દ્વારા ખંડન કરવામાં આવ્યું નથી; અને / અથવા સામગ્રી એવી છે કે જેનું ફરિયાદપક્ષ / ફરિયાદી દ્વારા વાજબી રીતે ખંડન કરી શકાય તેમ નથી?

૩૦.૪ પગલું ચાર: શું ટ્રાયલ આગળ ધપાવવાથી અદાલતની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ થશે અને ન્યાયના હેતુઓ સર થશે નહીં?

૩૦.૫ જો તમામ પગલાંનો જવાબ હકારાત્મક હોય, તો હાઈકોર્ટના ન્યાયિક વિવેકે સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ તેમાં નિહિત સત્તાના ઉપયોગમાં આવી ફોજદારી કાર્યવાહીને રદ કરવા માટે તેને પ્રેરિત કરવી જોઈએ. સત્તાનો આવો ઉપયોગ, આરોપીને ન્યાય આપવા ઉપરાંત, અદાલતનો કિંમતી સમય બચાવશે, જે અન્યથા આવી ટ્રાયલ (તેમજ તેમાંથી ઉદ્ભવતી કાર્યવાહી) ચલાવવામાં વેડફાઈ જશે, ખાસ કરીને જ્યારે સ્પષ્ટ હોય કે તે અદાલતમાં આરોપીની દોષસિદ્ધિમાં પરિણમશે નહીં.

૮. ઋષિપાલ સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. માં, હાલના કેસ જેવી જ પરિસ્થિતિઓમાં કાયદાની સ્પષ્ટતા કરતાં, આ અદાલતે ફકરા ૧૭ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

> ૧૭. એમાં કોઈ શંકા નથી કે સીઆર.પી.સી. ની કલમ ૪૮૨ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે અદાલતોએ ખૂબ જ સાવધ રહેવું પડશે. સાથે સાથે આપણે કોઈ પક્ષકારને ફોજદારી કાયદાને ગતિમાં મૂકીને પોતાના મનમોટાવ પૂરા કરવા માટે હેરાન કરતી ફરિયાદો દાખલ કરવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ નહીં, જે કાયદાની પ્રક્રિયાનો સંપૂર્ણ દુરુપયોગ છે અને તેને પ્રારંભિક તબક્કે જ અટકાવવો પડશે.
>
> ઋષિપાલ સિંહ માં, ફરિયાદી, જે એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુનાના સંબંધમાં આરોપી હતો, તેણે આઇપીસી ની કલમ ૩૪, ૩૭૯, ૪૧૧, ૪૧૭, ૪૧૮, ૪૬૭, ૪૬૮, ૪૭૧ અને ૪૭૭ ને લગતા ગુનાઓ માટે ફોજદારી ફરિયાદ દાખલ કરી હતી."

૨૪. ઉપરોક્ત પરિસરમાં, અદાલતનો વિચારાયેલો અભિપ્રાય છે કે પ્રશ્નાસ્પદ ફરિયાદ અને પ્રોસેસ જારી કરવાનું હાલના અરજદારોને સ્પર્શે છે ત્યાં સુધી રદ કરવાને પાત્ર છે અને તે મુજબ હાલના અરજદારો પ્રત્યે તેને રદ કરી રદબાતલ કરવામાં આવે છે.

૨૫. એ કહેવાની જરૂર નથી કે અદાલતે મુખ્ય ફરિયાદના સંબંધમાં અન્ય મુદ્દાઓની તપાસ કરી નથી અને તેથી, મુખ્ય ફરિયાદના ગુણદોષમાં પ્રવેશ કર્યા વિના, ઉપરોક્ત સંજોગોના આધારે ફરિયાદને હાલના અરજદારોને સ્પર્શે છે ત્યાં

સુધી રદ કરવામાં આવે છે. તદનુસાર, હાલની અરજી મંજૂર કરવામાં આવે છે. રુલ એબ્સોલ્યુટ બનાવવામાં આવે છે.

(એ.જે.શાસ્ત્રી, ન્યાયમૂર્તી)

(વિપુલ)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

===

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.